

HOOP DOET LEREN

Aanzet tot een pedagogie voor katholieke dialogescholen

halewijn

HOOP DOET LEREN

Aanzet tot een pedagogie voor katholieke dialoogscholen

REALISATIE: Halewijn nv

© Halewijn nv 2019, Halewijnlaan 92, 2050 Antwerpen, www.halewijn.info

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 978-90-8528-514-4
D/2018/5930/049

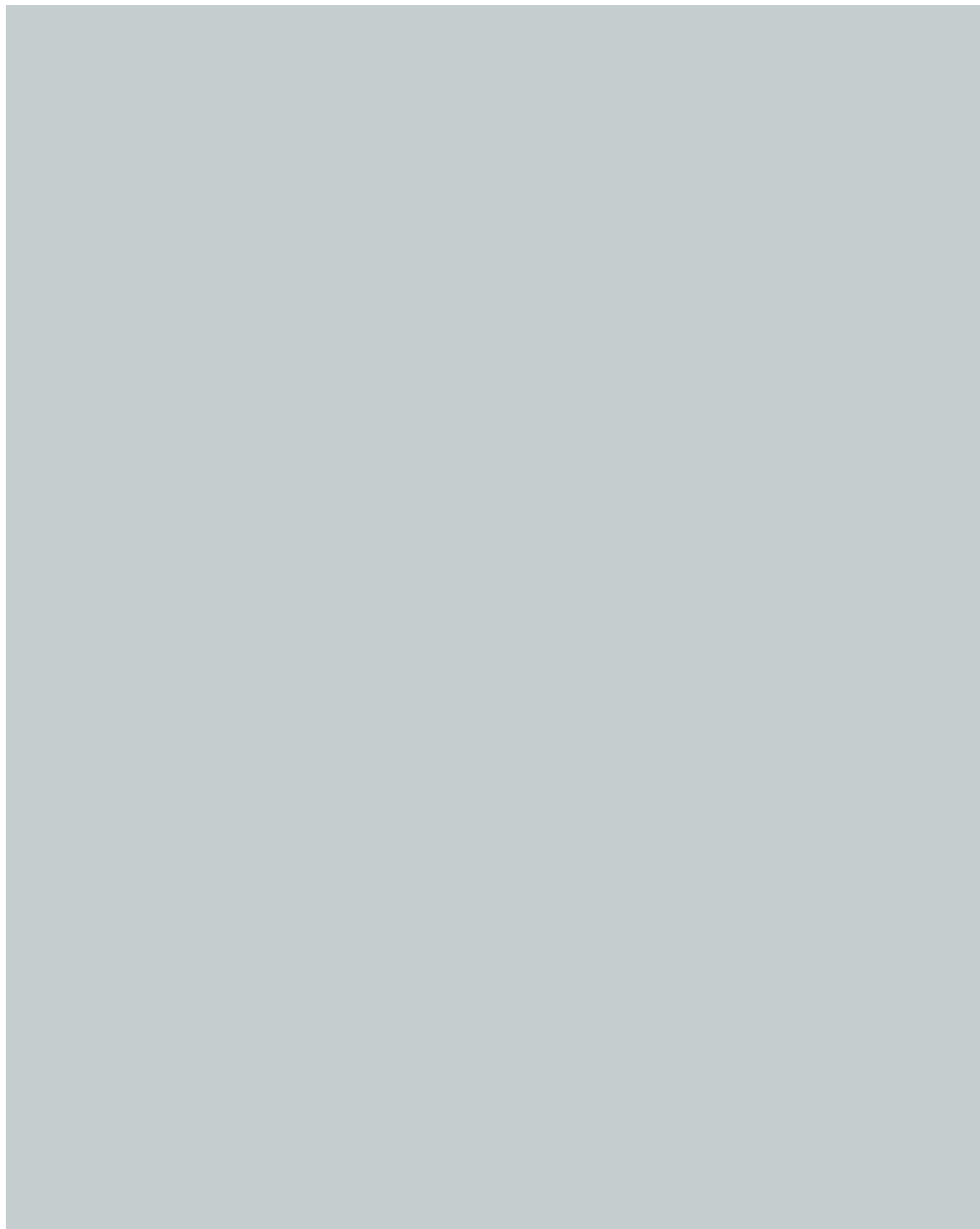

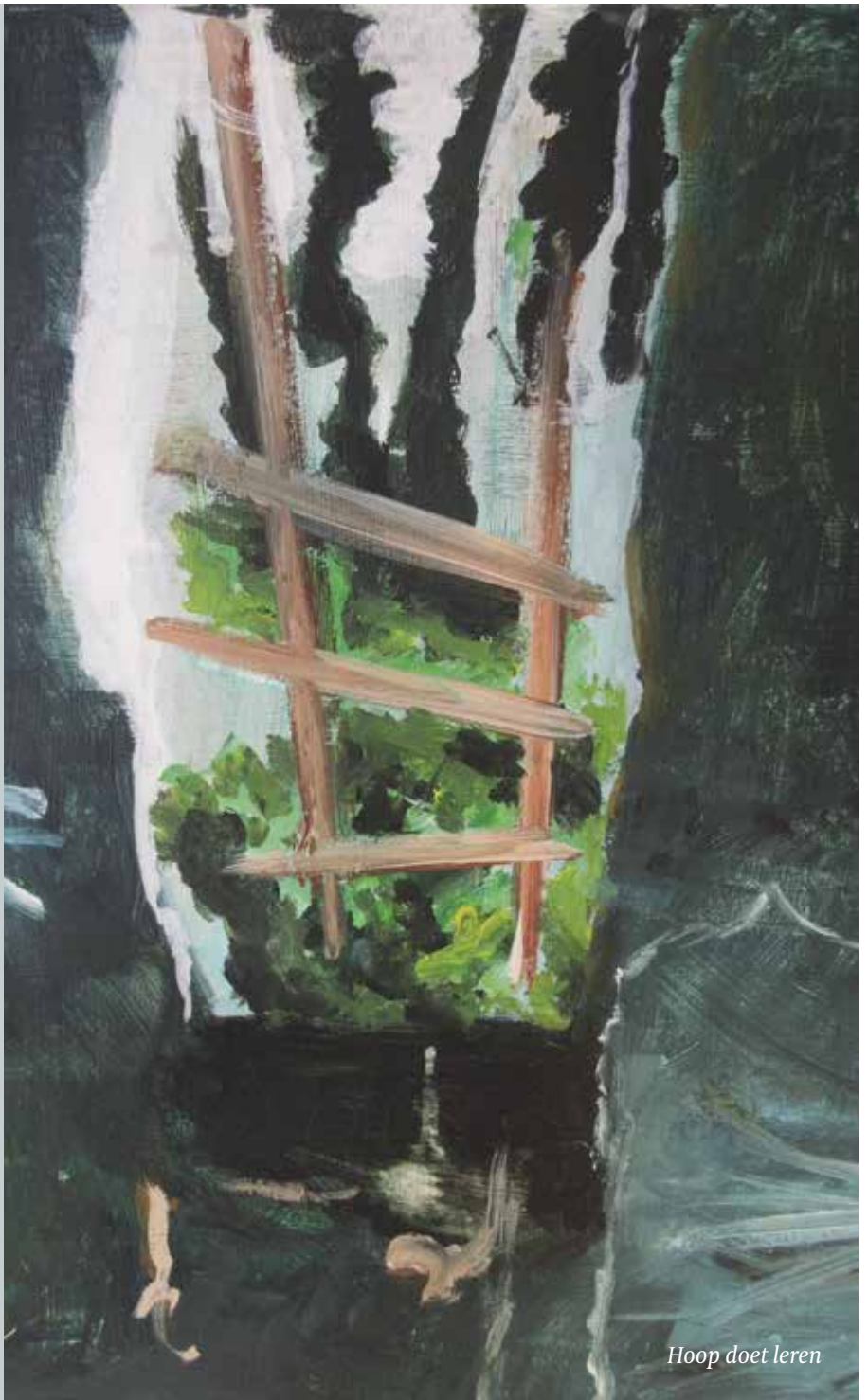
HOOP DOET LEREN

Aanzet tot een pedagogie voor katholieke dialogescholen

halewijn

Hoop doet leren

Inhoud

Ten geleide	9
Een ambitieus en genereus voorbeeld	11
Vorming	14
Drie motieven van vorming	14
Drie dimensies van vorming	16
De Hoop	22
Het principe van de hoop	22
Bijbelse intuïties als wegwijzers van de hoop	29
Gastvrijheid	31
Duurzaamheid	35
Rechtvaardigheid	39
Uniciteit in verbondenheid	44
Kwetsbaarheid en belofte	49
Verbeelding	54
Generositeit	58
Hoop voor een nieuwe generatie	63
Leerplannen voor een nieuwe generatie	63
Leraren voor een nieuwe generatie	68
Scholen voor een nieuwe generatie	71
Hoop doet leren	74
Eindnoten	75

Ten geleide

Het project waar we als katholieke scholen in Vlaanderen voor gaan is om katholieke dialoogscholen te worden. Als netwerkorganisatie willen we scholen helpen om die ambitie te verwezenlijken. We doen dat door na te denken over de pedagogische opdracht van katholieke scholen. We willen scholen, leidinggevenden, leraren en leerlingen daarbij inspireren. Daartoe schreven we het boekje dat je leest. Het is het vierde deel in een reeks die voor scholen de katholieke dialoogschool wil verduidelijken en verdiepen.

De publicatie is opgebouwd uit twee delen. In het eerste meer theoretische gedeelte denken we na over de motieven en de dimensies van vorming in de katholieke dialoogschool. In het tweede gedeelte suggereren we een manier om in katholieke dialoogscholen traditie en inspiratie zichtbaar te maken. Wij ontwikkelden wegwijzers vanuit Bijbelse intuïties. Wij trachten ook een aanzet te geven om vanuit die inspiratie het leraarschap te definiëren.

Aansluitend bij dit boekje ontwikkelt Katholiek Onderwijs Vlaanderen ook werkinstrumenten voor besturen, schoolteams en leraren.

Zij sluiten aan bij de Bijbelse intuïties als wegwijzers van hoop, en kunnen online geconsulteerd worden via <https://www.katholiekonderwijs.vlaanderen/identiteitsontwikkeling>.

Aan de Bijbelse wegwijzers verbinden wij ook inspirerende teksten voor leraren en leidinggevenden. Die kun je vinden op <https://www.katholiekonderwijs.vlaanderen/leeftocht>.

De drie schilderijtjes in deze publicatie (“Kwetsbaarheid”, “Verrijzenis”, “Hoop doet leren”) zijn van de hand van Inge Peeters.

Een ambitieus en genereus voorbeeld

Jan Amos Komenský (1592-1670), die zich Comenius noemde, was de eerste grote christelijke pedagoog van de moderne tijd. Zijn werk is nog steeds lezenswaardig, zijn ideeën behartigenswaardig.

Een citaat:

“Het eerste wat ik wens is dat niet één mens, ook niet veel of heel veel mensen, maar dat alle mensen zouden kunnen onderwezen worden om volledig mens te worden. Het tweede wat ik verlang is dat elke mens helemaal onderwezen wordt niet in één zaak, niet in vele zaken, maar in alle belangrijke zaken die behoren tot het menselijke. Het derde is dat elke mens zo breed onderwezen wordt dat hij zo gelijk aan God wordt (in Wiens beeld hij geschapen is), dat wil zeggen dat hij redelijk en wijs wordt, alert en actief, eerlijk en goed, vroom en heilig, en daarom gelukkig en gezegend, niet alleen nu maar ook in de verre toekomst.”

Johannes Amos
Comenius

Het getuigt van Comenius' torenhoge ambitie niet een aantal leerlingen, maar alle leerlingen te vormen. Hij wil: "In alle gemeenten, steden en dorpen van enig christelijk rijk scholen stichten, om de gezamenlijke jeugd van beiderlei geslacht, niemand uitgezonderd te onderrichten ...": geen kleine opdracht, ook niet voor de vele onderwijsinstellingen die behoren tot het netwerk van Katholiek Onderwijs Vlaanderen.

Het ging Comenius echter niet zozeer om de stichting van scholen, maar wel over de inhoud van het onderwijs op die scholen. Niet enkel alle leerlingen vormen, maar alle leerlingen in alles vormen, was zijn streefdoel. In 1658 verscheen van zijn hand een merkwaardig traktaatje, genaamd *Orbis Sensualium Pictus*, de wereld zichtbaar gemaakt in beelden².

Het werk wil een beknopte samenvatting van de hele wereld bieden. Aan de hand van vijftien thema's schildert Comenius een wijds panorama van vorming, gaande van wiskunde tot geschiedenis, van taal tot aardrijkskunde, van burgerschap tot muziek, van biologie tot godsdienst. Dat overzicht van de wereld kon door christelijke leraars gebruikt worden om aan alle leerlingen alles te leren. De 'Orbis' werd dan ook het eerste en ook meest gebruikte leerplan van alle tijden. Comenius' pedagogische droom, de realisatie van allesomvattende vorming voor alle leerlingen, werd realiteit.³

Dat ieder kind zonder uitzondering en zonder voorbehoud alles moet kunnen leren had voor de diepgelovige Comenius een religieuze reden. Het ging hem om veel meer dan een opsomming van leerinhouden. God heeft de mens zo graag gezien dat Hij hem alles, heel de schepping, gegeven heeft. Christenen geven aan de volgende generatie door wat zij van God gekregen hebben. De wereld doorgeven is hun genereuze missie. Wanneer ambitie en generositeit op die manier verbonden worden, geschiedt er iets ongehoords. Gevoed door waarheid, schoonheid en goedheid gaan kinderen wat meer op God gelijken. Zij waren van de geboorte al beeld van God maar door vorming, worden ze het meer en meer. Op die manier worden ze niet alleen nu wijzer en gelukkiger, maar creëren ze geluk voor een verre toekomst. Vorming betreft dan de totaliteit van het bestaan.⁴

“Is vorming gericht op allen? Is vorming gericht op alles? Is vorming gericht op een geheel? Reeds in 2012 stelde Katholiek Onderwijs Vlaanderen voor om die drie vragen te gebruiken als toetssteen voor het secundair onderwijs van de toekomst.⁵ De nieuwe leerplannen in het secundair onderwijs tonen aan op welke manier dat in de daaropvolgende jaren gebeurde. Het basisonderwijs maakte die ambitie concreet in het leerplan *Zin in leren! Zin in leven!* dat naadloos aansluit bij de *Opdrachten voor het Katholiek Basisonderwijs in Vlaanderen* (OKB), dat al langere tijd basisscholen inspireerde. De dialoog met Comenius' gedachtegoed zetten we vandaag verder met de bedoeling een pedagogische visie voor de toekomst vorm te geven.

Getoetst aan de genereuze ambitie van Comenius is het opzet van dit boekje eerder bescheiden. Wij willen vanuit het gedachtegoed van Katholiek Onderwijs Vlaanderen inspirerende aanzetten geven die scholen en leraren helpen nadenken over de realisatie van de katholieke dialoogschool.

Vorming

Drie motieven van vorming ⁶

Vorming als recht

Onderwijs zoals wij het aanbieden in onze samenleving berust op het recht op vorming van het kind. Als leraar geloof je dat jonge mensen ‘vormbaar’ zijn en jouw opdracht is dan ook mensen te vormen. Dat iemand recht op vorming heeft, is meer dan een theoretische mogelijkheid. Het betekent dat elk kind zonder meer kan genieten van een brede en een veeleisende vorming. Leerlingen hebben daarbij recht op een goede school, op een beschermende en uitdagende opvoedkundige omgeving. Zij maken kennis met een rijkdom aan culturele en wetenschappelijke bronnen die hen ontsloten worden door geïnspireerde leraren. Zij hebben recht op persoonlijke begeleiding tijdens het leren en op ondersteuning bij het zich oriënteren op hun toekomst.

Vorming als opdracht

Wanneer vorming ontvangen een recht van het kind is, dan is het geven van vorming een plicht voor de school. De vormingsimperatief lag aan de basis van de moderne pedagogiek, ontstaan op het einde van de 18e eeuw. Vaak speelde daarbij een sociaal motief. Als mensen ongelijk worden geboren, dan kan onderwijs een dam opwerpen tegen die ongelijkheid. Kinderen groeien noodzakelijk op in een klein deel van de maatschappij. Hun opvoeding maakt dat ze maar een beperkt stukje van de wereld hebben gezien. In de school leren zij de wereld kennen die zij thuis niet te zien hebben gekregen. Brede en verbredende vorming is zo een hefboom voor rechtvaardig onderwijs. Daardoor wordt de verspreiding van de kennis onder alle mensen meer gelijk.

De maatschappij heeft daarbij als opdracht de voorwaarden te scheppen die het mogelijk maken dat jonge mensen hun vormingsrecht kunnen uitoefenen. De school zorgt er op haar beurt voor dat alle leerlingen, wie ze ook zijn en vanwaar ze ook komen, op een billijke en effectieve manier onderwezen worden en tot leren komen. Die gedachte ligt aan de basis van de overtuiging dat de school ervoor moet zorgen dat onderwijs inclusief is.⁸

Vorming als Beelding

Voor een christelijk geïnspireerde school ligt ook een religieus motief aan de basis van haar vormingsopdracht. In het boek Genesis wordt verteld hoe God de mens tot leven wekt als Zijn beeld en gelijkenis (Gen. 1, 26). Beeld van God te mogen zijn is dan ook het grandioze geschenk dat iedere mens van bij zijn geboorte meekreeg. Die gave houdt echter ook een opgave in: een mens 'is' niet enkel beeld van God, hij of zij moet ook nog beeld van God 'worden'.

De humanisten definieerden vorming als *humaniora*: meer mens worden. Christenen geloven dat mens worden gelijk staat aan beeld van God worden. Christelijke pedagogen spraken daarom graag over onderwijs als "Bildung"⁹. 'Beelding' als vorming wekt tot leven, doet groeien en gedijen en brengt een mens tot vollediger en dieper leven. Door kinderen te vormen zetten christelijke scholen in hun onderwijs het beeldingsproces van alle tijden verder. Vorming is voor hen een spiritueel en levend proces, dat overal gebeurt waar mensen kansen krijgen en zich durven ontplooiën. Vorming zorgt ervoor dat mensen wat meer op God gaan gelijken. Ze zorgt er daardoor ook voor dat de wereld meer en meer de door God gedroomde wereld wordt. Christenen geloven dat God hen in dat proces ondersteunt en nooit zal loslaten. Vorming als schepping groeit in dialoog tussen mensen onderling en tussen mens en God.¹⁰

Drie dimensies van vorming

Uit liefde voor de wereld¹¹

Om vorming in haar verschillende dimensies te omschrijven vertrekken we van de in de actuele pedagogische literatuur veel gehanteerde definitie van opvoeding van de Joodse filosofe Hannah Arendt (1906-1975).

Hannah Arendt

“In de opvoeding wordt beslist of wij genoeg van de wereld houden om er verantwoordelijkheid voor op te nemen en haar meteen ook te redden van de ondergang die, zonder die vernieuwing, zonder de komst van de nieuwen en de jongeren, onvermijdelijk zou zijn. In de opvoeding beslissen we ook of we onze kinderen genoeg liefhebben om hen niet uit onze wereld te verbannen en hen aan henzelf over te laten, noch hen de kans te ontnemen om iets nieuws - iets wat niet door ons te voorzien valt - te ondernemen, maar hen integendeel nu al voor te bereiden op hun opgave: het vernieuwen van de gemeenschappelijke wereld.”¹²

Reeds in de jaren vijftig van de vorige eeuw verbaasde Arendt zich erover dat de moderne opvoeders weliswaar beweerden van hun kinderen te houden, maar niet van de wereld. Vele leraren waren ver-

vreemd van een wereld die voor hen zijn betekenis had verloren. Eerst verdween in het onderwijs de traditie, toen de religie, en tenslotte ook heel de wereld of tenminste een zinnige handreiking om met die wereld om te gaan. Zo dreigde voor kinderen het gevaar afgesneden te worden van wat zich buiten hun gezichtsveld bewoog. Teruggeworpen op de eigen ervaringswereld, werden zij gedwongen zichzelf te herhalen vanuit de beperktheid van het hier en nu. Op die manier werd hun verleden en toekomst, geheugen en hoop ontnomen.

Daarentegen stelde Arendt dat de wereld kennen de voorwaarde bij uitstek is om te onderwijzen.¹³

Om als leraar van kinderen te kunnen houden, is houden van de wereld een 'must'. Een leraar heeft dan ook gedegen kennis en liefde voor de veelheid van cultuur, wetenschap, ethiek en levensbeschouwingen. Hij moet zich scherp bewust zijn van de grote inhoudelijke verantwoordelijkheid die op hem rust. De verbinding maken tussen de 'oude' wereld en de wereld van nu is voorwaarde om leerlingen kritisch te vormen.

De nadruk die Arendt op die verbinding legt, heeft alles te maken met haar eigen geschiedenis als politiek vluchteling tijdens de Nazi-tijd. Om ervoor te zorgen dat wat in die tijd gebeurde in de toekomst nooit meer plaats zou vinden, heeft onderwijs een cruciale rol. Brede en diepgaande vorming zorgt ervoor dat de herinnering niet verdwijnt en vermijdt zo een nieuwe catastrofe. Vorming heeft dus altijd iets conservatiefs. Er wordt iets doorgegeven: traditie, cultuur, wetenschap, kennis en kunde en ook een hart voor de zaak. Die dingen maken de essentie uit van sterke vorming.

Maar daarmee houdt vorming niet op. Vorming schenkt jonge mensen een geheugen, en ook de moed om de wereld niet kritiekloos te conserveren, maar om een andere, betere wereld te scheppen. Een goede leraar zorgt ervoor dat leerlingen opnieuw geboren kunnen worden. Een kind is dan niet langer gedoemd zijn verleden te herhalen, maar zet zichzelf op het pad van een onvermoede, onvoorziene, hoopvolle toekomst.¹⁴

Arendt hamert erop dat iedere nieuwe generatie, elke mens dat pad ontdekken en betegelen moet. Onderwijs graaft voor elke mens een eigen geslagen gat in de tijd. De leerling bewandelt:

*"Een weg geplaveid door denken om het juiste van het verkeerde, het mooie van het lelijke te kunnen onderscheiden."*¹⁵

**Een weg geplaveid
door denken
om het juiste
van het verkeerde,
het mooie van het
lelijke te kunnen
onderscheiden.**

Voortbouwend op Arendts opvoedingsvisie werken we de dimensies van vorming verder uit: de wereld ontsluiten, en het kind en de wereld verbinden, en een betere wereld scheppen, zijn dimensies waarbinnen vorming binnen de katholieke dialoogschool zich beweegt.

Dimensie 1: Vorming ontsluit de wereld

De wereld ontsluiten is de eerste en belangrijkste opdracht van vorming. Het gaat daarbij over een wereld van feiten, verbanden, waarden en overtuigingen die het waard zijn om te worden doorgegeven over de generaties heen.

Vorming in die brede betekenis zorgt voor blikverbreding, creëert nieuwe vergezichten. Het gaat daarbij niet alleen over het ontsluiten van de wereld van boeken en van het academische, maar ook over de wereld van natuur, ambacht en techniek, religie, kunst, economie, taal en zorg. In de basisschool wordt het kind gevormd binnen diverse culturele en persoonsgerichte ontwikkelvelden. Ook in de eerste graad van het secundair onderwijs staat de brede vorming van alle leerlingen centraal. In de tweede en de derde graad wordt die vorming ingebed in studiedomeinen en studierichtingen. Hoewel in het volwassenenonderwijs of het hoger onderwijs vorming meer focust op een beroep of een specifiek domein, blijft ook daar het ontsluiten van de wereld de basis voor elke voortgezette vorming. Voor elk kind, elke jongere en elke volwassene onthult onderwijs op die manier een breder, diepgaander, kritischer perspectief om de wereld te bekijken.

Daarbij is het belangrijk voor ogen te houden dat de wereld die de school kan ontsluiten, niet (meer) bestaat als een monoliet geheel. De wereld is “vloeibaar” geworden.¹⁶ Verschillen tussen leerlingen, culturen en generaties creëerden een superdiverse maatschappij en school. De katholieke dialoogschool is een plaats waar leerlingen dialogeren met andere werelden en waar de ruimte gecreëerd wordt om gezamenlijk te leren en te leven. Hoe meer leerlingen verschillen, des te rijker kunnen die werelden worden.

De pluraliteit van talen en culturen in een school erkennen staat gelijk aan beschaving en vraagt tegelijk respect voor de eigen taal, het idioom van ieder kind.¹⁷ De school heeft dan ook als taak leerlingen handvatten en wegwijzers te bieden om in de complexiteit van de wereld een eigen plaats en ruimte te zoeken. Daarbij neemt de christelijke levensbeschouwing een bijzondere plaats in. Vanuit de traditie van de school als vormingsbron wil de school een oefenplaats zijn voor een (samen)leven in een wereld die gekenmerkt wordt door diversiteit en verschil.¹⁸ Haar steile ambitie bestaat erin om alle leerlingen,

in dialoog met verschillende werelden te vormen en zo jonge mensen de kans te geven op een diverse en unieke manier richting en betekenis te geven aan hun leven en leren. De wereld fungeert op die manier als inhoud, gesprekspartner en toetssteen voor het vormingsproces.

Dimensie 2: Vorming verbindt het kind en de wereld

Elke jonge mens is uniek en elke leraar is dat ook. Zij ontmoeten elkaar op school en in die ontmoetingen ‘gebeurt’ vorming. Elke ontmoeting is anders, onvoorspelbaar. In elke klas moet onderwijs elke dag opnieuw ‘uitgevonden’ worden, één zaligmakende methode en didactiek bestaat niet. Het resultaat van vorming is niet gegarandeerd, de uitkomst ervan vaak onberekenbaar.

De vaders van de “Bildung” legden er al de nadruk op dat een geslaagd vormingsproces zich niet enkel van buiten naar binnen, maar ook van binnen naar buiten ontwikkelt.¹⁹ Vorming wordt op gang gebracht door een leraar, maar gebeurt in essentie door een leerling. Een leraar ontsluit de wereld voor het kind, maar het kind beslist stevast of het zich met die wereld wel wil verbinden. Voor een invloedrijk hedendaags pedagoog als Gert Biesta is subjectwording of persoonsvorming een doel van onderwijs. De vorming tot persoon geeft plaats aan de unieke stem van de leerling in het vormingsproces.²⁰

Het eerste vormingsdoel bestaat eruit dat een kind ontdekt en beseft dat er een rijke wereld bestaat die het leren waard is. Die ontdekking vormt de voorwaarde van vorming. Zij ondermijnt de kinderlijke egocentrische perceptie en leert het kind in de wereld te zijn zonder het centrum van de wereld te willen zijn. De verbinding tussen kind en wereld komt veelal moeizaam en met pijn en onderbreking tot stand. Vorming brengt altijd verlies met zich mee, wekt weerstand op en confronteert een leerling met de eindigheid van zijn verlangens.

Binnen de klas, binnen de school ontdekt een leerling ook dat er andere kinderen met andere noden en verlangens zijn. Er vindt dan een ‘reality check’ plaats: met pijn en moeite leert de leerling zijn impulsen beheersen, leert hij afstand nemen van zijn unieke zienswijzen. De leraar leert hem dialogeren en grenzen stellen. Hij neemt de tijd om telkens opnieuw dezelfde vragen te stellen, te reflecteren, empathisch vermogen te ontwikkelen. Vorming schenkt de leerling de mogelijkheid om het eigen belang te overstijgen.

De verbinding tussen wereld en kind komt niet enkel de individuele ontwikkeling van een afzonderlijk kind, maar ook de ontwikkeling van alle kinderen en van de school ten goede. Kinderen komen er el-

kaar tegen en leren vanuit verschil en kwetsbaarheid. Zij worden er gevormd tot personen, lerend en levend in dialoog met de anderen, in de school en in de wereld.²¹

Dimensie 3: Vorming vernieuwt de mens en de wereld

Het woord 'educatio' heeft twee stammen: 'educare - opvoeden' en 'educere - uit-leiden'. Vorming gebeurt weliswaar hier en nu, maar voert jonge mensen ook weg uit dat hier en nu. Voor de Verlichtingsfilosoof Immanuel Kant (1724-1804) is het doel van vorming de mens tot mondigheid te brengen. Hij verwacht dat het onderwijs nieuwe mensen vormt die zelfstandig kunnen denken en handelen. Die nieuwe mensen streven goede doelen na. Een goed doel voor één persoon is meteen ook het best mogelijke doel voor alle mensen.²² Door vorming worden mensen opnieuw geboren, worden zij tot personen. Vorming tot personen gaat verder dan louter intellectuele en morele vorming zoals Kant die definieerde. Het gaat erom om hart, handen, hoofd en ziel te vormen.²³ Hannah Arendt van haar kant definieerde het doel van vorming als de vernieuwing van de gemeenschappelijke wereld. Het doel van de persoonsvorming ligt voor haar buiten de persoon zelf. Vorming vernieuwt de mens en de nieuwe mens vernieuwt de wereld. Het uiteindelijke doel van vorming is dan ook van de wereld een betere plaats te maken om te leren en te leven. Die vernieuwing van de wereld is een opdracht die iedere persoon en iedere generatie telkens opnieuw moet realiseren. Een leraar vormt leerlingen van een bepaalde leeftijd, maar hij vormt ze niet voor diezelfde leeftijd, hij vormt ze voor alle komende leeftijden van alle komende generaties en alle toekomstige werelden. Iedere generatie en welbeschouwd iedere mens moet naargelang hij zich bewust wordt ingelast te zijn tussen een oneindig verleden en een oneindige toekomst, het pad herontdekken en opnieuw ploeterend banen.²⁴ Dat intergenerationeel proces maakt dat mens en wereld zich ontwikkelen vanuit een dynamiek waarin ze elkaar wederzijds versterken en beter maken.

Iedere generatie en welbeschouwd iedere mens moet naargelang hij zich bewust wordt ingelast te zijn tussen een oneindig verleden en een oneindige toekomst, het pad herontdekken en opnieuw ploeterend banen.

*Het intergenerationeel proces van vorming
(beeld van de Amsterdamse onderwijzer Theo Thijssen)*

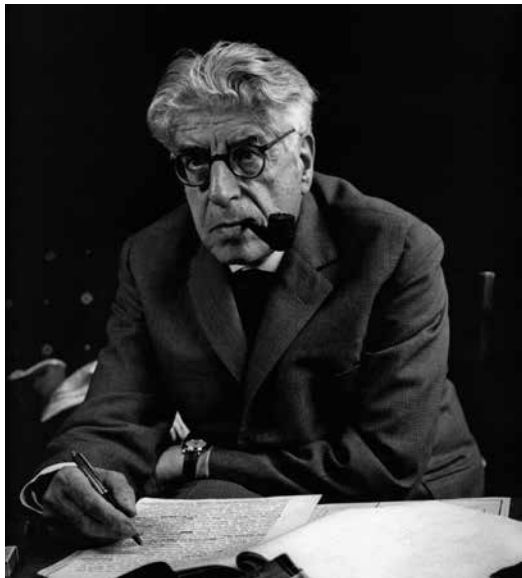
De Hoop

Het principe van de hoop

Om de intergenerationele dynamiek van vorming zoals we die beschreven, te stuwen en te sturen hebben scholen, leraren en leerlingen een motor nodig. Die motor richt het proces van vorming op de toekomst en geeft aan die toekomst een inhoud. Hij doet mensen dromen van en werken aan een betere toekomst. Die motor noemen we de hoop.

Onderwijs als teken van hoop

Ernst Bloch (1895-1977)²⁵ was in de moderne tijd de filosoof die het fenomeen hoop het meest systematisch heeft onderzocht. Voor Bloch was de hoop het principe dat aan de basis lag van elke zinvolle vorming. Zijn credo was: de mens 'is' niet, hij 'wordt'. Onderwijs moest volgens Bloch zo ingericht worden dat het een teken van hoop kon worden. Scholen kunnen 'de hoop leren' door aan jonge mensen plekken van toekomst te tonen en bij hun leerlingen een hoopvol verlangen te wekken. Kiezen voor de hoop is niet enkel een algemeen theoretisch principe, maar leidt tot concrete keuzes in leerinhouden en leerdoelen, in pedagogische aanpak, in zorg voor leerlingen.

Ernst Bloch

De geleerde hoop de “*docta spes*” doordeseemt de inhoud van vorming in taal, religie, wetenschap, muziek en toont zich in alledaagse schoolervaringen die jongeren doen (dag)dromen. Leraren vertellen een hoopvol verhaal en zetten leerlingen in beweging door hen te inspireren en te richten op wat nog niet gedacht en nog niet gerealiseerd is. De hartstocht van de hoop maakt jonge mensen breder in plaats van smaller. Het resultaat kan verbluffend zijn. Een leerling die al vele malen opgegeven werd door het ‘systeem’, gelooft dat hij opnieuw mogelijkheden heeft en voelt de toekomst glanzen. De hoop die vorming hem geeft, maakt dat hij uit de cocon van zijn mislukking breekt. Onderwijs wordt voor leerlingen een teken van hoop. Moedeloosheid, cynisme en wanhoop die jonge mensen bedreigen, maken de tegendraadse hoop in onze tijd nog belangrijker.

Twee visies op de toekomst

Vorming creëert hoop op een betere toekomst. Naar die toekomst kun je op twee manieren kijken.

Er is de toekomst die voorspelbaar geprojecteerd, in doelen uitgedrukt, in stappenplannen uitgezet, voorbeeldig gerealiseerd wordt. Dat is de toekomst zoals die meestal in onderwijsmiddens wordt beschreven. Het is de geplande toekomst, de toekomst die we terugvinden in beleidsplannen en leerplannen allerhande. Aan dat soort toekomst is een bepaald soort hoop verbonden. Het is hoop die gericht is op het voorspelde dat kan uitkomen, op het ‘mogelijke’ dat mogelijk wordt.

Toekomst kan echter ook betekenen dat er iets nieuws *toe komt*. Als iets in de volle zin van de betekenis ‘toekomst’, kan het niet voorspeld worden. Iets onvoorziens gebeurt, het ‘onmogelijke’ wordt mogelijk.²⁶ De hoop die aan dat soort toekomst verbonden wordt, is van een heel andere orde. Het is een principiële hoop, die zich niet laat dwingen door voorspellingen. Het is een hoop die tegen beter weten ingaat, zijn grond vindt in een geloof dat het leren en groeien van mensen onvoorspelbaar en niet maakbaar is. Het is een toekomst waarin God de voorspelbare geschiedenis kan onderbreken.²⁷ Als ze dat toekomstbegrip hanteren, scheppen leraren ruimte voor het onverwachte, waarbij zij zichzelf en hun zekerheden op het spel durven zetten en zich blootstellen aan het toe komende. Op die manier stimuleren ze de hoop bij leerlingen, vooral bij hen die in onderwijs vaak als hopeloos worden bestempeld. Dat kunnen ze doen vanuit een houding van een vertrouwen in de wereld en in mensen, een vertrouwen dat geen verdere legitimatie nodig heeft.

De verloren hoop

Bezielde auteurs als Arendt en Bloch zijn schatplichtig aan de utopische Joodse traditie die na de Tweede Wereldoorlog tot bloei kwam. Hun bezielende ideeën lijken echter haaks te staan op de manier waarop nu over onderwijs wordt gedacht. De taal waarin we in onze tijd over onderwijs spreken is nuchter, koel en functioneel. Veelal wordt bovendien gefocust op tekorten en doelen, die een school op korte termijn moet bereiken. De school lijkt een schietschijf te worden voor alles wat in de maatschappij niet wordt opgelost. Diezelfde maatschappij richt zich op eindtermen die garant moeten staan voor wat zij op korte termijn belangrijk acht. Politiek en economie koesteren argwaan tegenover de school en haar schoolse bestaan.

Het brede pedagogische hoopvolle verhaal lijkt daarbij ver weg. Het leidt op zijn best een verborgen bestaan in achterkamers. Het staat ver van het geestdodende vertoog dat vaak de school domineert. Schooltaal staat stijf van termen als tekort, remediëring, aanpassing en uitsluiting. Leraren worden gevat in een steeds verdere juridisering en in een administratieve mallemlolen. Zorg voor kwaliteit verwordt tot controle en identiteit wordt gecapteerd in een polariserend discours dat in de ogen van velen geen enkele inhoudelijke nuanceering verdraagt.

De hoop lijkt in dat discours verloren, doelloos op de bodem van een vat, zoals in de doos van Pandora.

De teruggevonden hoop

De Nederlandse theoloog Erik Borgman²⁸ stelt dat we die schijnbaar verdwenen hoop op een nieuwe manier moeten leren 'zien'. Hij pleit ervoor helemaal anders te gaan kijken naar de realiteit en de wereld die zich aandient. Een katholiek uitzicht op de samenleving is gericht op zich laten inspireren door wat aan verbondenheid in goedheid en liefde in de wereld gebeurt. Hoop terugvinden in de school is een andere bril opzetten om te kunnen kijken naar wat er werkelijk in de klas gebeurt. Kijken met een blik die niet vertroebeld wordt door de bijziendheid van de courante onderwijstaal. We hebben dus nood aan een verandering van vertoog. We moeten onze ogen en oren op een andere manier de kost geven om zo te ontdekken dat de hoop nooit weg was, maar zich enkel schuilhield. Hij verborg zich in een cynische en geestdodende taal die mensen beschreef in termen van deficit en functionaliteit.

Een pedagogie van de ‘teruggevonden hoop’ zoekt naar sporen van goede en verbindende vorming in elke klas, op elke speelplaats, in elke school. Ze vindt die sporen in de inzet van leraren, in de veerkracht van leerlingen, in de daadkracht van leiders. Ze lichten op in de betrokkenheid bij de samenleving, in de goodwill van ouders. Hoop opnieuw zien is oog hebben voor het kwetsbare vormingsproces dat zich elke dag in de klas voltrekt. De teruggevonden hoop toont zich bij uitstek overal waar de verbinding tussen kind en wereld tot stand komt. In taal, wetenschap en muziek ontsluit zich een wereld en krijgen jonge mensen rijke mogelijkheden. In de verbinding tussen de oude en nieuwe generatie wordt vorming opnieuw geboren in de onvoorspelbare kansen die bij elk kind aanwezig zijn.

De Bijbel als vindplaats van de hoop

In een katholieke dialoogschool staan liefde, geloof en hoop centraal.²⁹ Elke pedagogiek is in essentie een geïnspireerde pedagogiek. Dat wil zeggen dat de leerling, de leraar, de school er nooit alleen voor staan. In haar vormingsopdracht is de school verbonden met haar geschiedenis en met haar toekomst. Die geschiedenis is in een christelijk geïnspireerde school ook een Bijbelse geschiedenis.

Aan het begin van die geschiedenis staan de verhalen van Abraham, die ooit het woord van God hoorde. Abrahams ‘horen’ is een fysiek, intellectueel en emotioneel gebeuren, een allesomvattende ervaring die hem als mens raakt. Trouw en vertrouwen vormen de kern van die ervaring die de aartsvader aanzette tot een zoekend nomadenbestaan op zoek naar het nieuwe, het onvoorziene, het hoopvolle. De Bijbelse belofte die aan de basis ligt van die oude verhalen, is het bestaan van een altijddurend liefdesverbond tussen God en mens. Zoals mensen elkaar trouw beloven en hopen dat zij er in de toekomst nooit alleen voor staan, zo zegde God de mens blijvende trouw toe. Die hoop op Gods vertrouwen verdween niet bij tegenslag, in tijden van verlatenheid of crisis. Zij kreeg tijdens een van de meest droevige perioden in de Joodse geschiedenis, de ballingschap in Babylonië, een diepere dimensie. “Dat is mijn verbond ... ik zal mijn wet in hun binnenste leggen en hem in hun hart schrijven”, zei God (Jer. 31, 33-34). Sindsdien moest niemand de Joodse vluchtelingen de ‘hoop’ nog komen uitlegen. Zij leefde in het diepst van hun ziel.

Volgens een moderne banneling, ex-president Vaclav Havel,³⁰ dragen wij dan ook de hoop in onszelf. Als dat niet het geval is, is er geen hoop. Hoop is een kwaliteit van de ziel en hangt niet af van wat er in de wereld gebeurt. Zij is niet hetzelfde als optimisme. Zij wordt gevoed door het verlangen naar vervulling dat het sterkst gevoeld wordt door

diegenen die het moeilijk hebben. De Bijbelse hoop is dan ook niet de hoop van mensen met een volle maag. De armen, de bedelaars, de weduwen en de wezen zijn hoofdrolspelers in haar geschiedenis.

De verrijzenis van Jezus is het verhaal van de teruggevonden hoop van de eerste christenen. Paulus drukt in zijn brieven de vaste overtuiging uit dat God door Christus zijn eertijds gedane belofte zal nakomen. Jezus is voor ons gestorven en leeft onder ons. Hij spreekt nooit over de opstanding van Jezus als een abstract en onwerelds gebeuren. Verrijzenis verbindt ons met het wel en wee van het concrete lichaam en het leven van Jezus.³¹

Het verrijzenisverhaal creëert in de scholen hoop voor iedereen die met vorming bezig is. Daar waar leerlingen of leraren gekwetst worden en tot wanhoop gedreven, verzetten scholen zich en spiegelen ze zich aan Jezus. Ze komen in het verweer tegen de onvermijdelijkheid van lijden en onrecht. Het verrijzenisgeloof vormt een fundamentele bron van vorming als teken van hoop in elke katholieke school.

De inspiratie als vindplaats van hoop

De school wil in het speuren naar goede dingen de teruggevonden hoop opnieuw zichtbaar maken. Haar bril is de bril van de traditie en haar inspiratie de dialoog met God en mensen vanuit een drievoudige focus: gisteren, nu en morgen. Die werkt niet in het luchtledige. Daar waar de school haar inspiratie beleeft in de dagelijkse onderwijspraktijk, creëert ze vindplaatsen van hoop. Het ontsluiten van de wereld in vorming wordt gevoed door het stellige geloof dat God met de school iets goeds voor heeft. Dat God nabij is, overal waar mensen gevormd worden. Katholieke dialoogscholen worden aangevuurd door een charisma dat hen hoopvol naar kinderen en naar de wereld doet kijken.

Een school drukte het als volgt uit:

“Wij bevestigen kinderen in hun spontane verwondering en bewondering voor de hen omringende wereld. Wij trachten hen vatbaar te maken voor goedheid en schoonheid, voor stilte, voor het wonder, voor het mysterie, voor het mystieke, voor het religieuze. Wij prenten hun een houding van nederigheid in en van dankbaarheid om wat hun zomaar is geschonken, om wat christenen ‘genade’ noemen.”³²

Een andere groep scholen getuigt:

“In onze scholen krijgt elke leerling een bijzondere aandacht. Als een jongere moeilijkheden heeft, zich gekwetst of benadeeld voelt door omstandigheden op school, thuis of elders, zullen wij des te meer met hem begaan zijn. Het is een heerlijke traditie in onze scholen dat een zwakkere leerling door de anderen wordt geholpen. De strijd tegen mislukken op school is onze dagelijkse strijd.”³³

Een belangrijke onderwijscongregatie durft te zeggen:

“Jonge mensen zijn er erg gevoelig voor dat we hun vertellen dat de deur nooit dicht is, dat langs onze kant de lijn nooit verbroken wordt, dat falen mag, want dat ook wij als opvoeders soms tekort schieten.”³⁴

Het zijn maar enkele vindplaatsen van hoop in honderden katholieke dialoogscholen. Gods verbond en belofte scheidt in die scholen de vaste hoop op iets nieuws, iets onvoorziens. Het opent voor elke leerling de hoop op een gelukkige toekomst.

Bijbelse intuïties als wegwijzers van de hoop

Acht sporen van hoop

De sporen van hoop verbinden de wereld en het kind. Om ze concreet handen en voeten te geven en in een inspirerende en tegendraadse taal te laten spreken, ontwierpen we een aantal wegwijzers. Zij zijn metaforen van en voor een hoopvolle dialoog. Een metafoor is letterlijk een voertuig en brengt iemand naar een andere plaats. De wegwijzers helpen scholen, leraren en leerlingen hun vaste plaats te verlaten en voeren hen in het beste geval naar een betere plaats. Daarom zijn zij voertuigen en wegwijzers van hoop. In een katholieke dialoogschool vinden wegwijzers hun oorsprong in Bijbelse intuïties. Ze worden er ook door gevoed en brengen de christelijke inspiratie dicht bij school, leraar en leerling.

Bijbelse intuïties als wegwijzers naar de katholieke dialoogschool

Gastvrijheid is de Bijbelse intuïtie die uitdrukt dat vorming er is voor alle leerlingen en dat alle leerlingen wie ze ook zijn, welkom zijn in onze scholen.

Duurzaamheid en *rechtvaardigheid* schragen het toekomstbeeld waaraan de katholieke dialoogschool zich spiegelt als opdracht en ideaal. Onderwijs wil een duurzame en rechtvaardige wereld creëren.

Uniciteit in verbondenheid brengt de dialoog tussen het kind, de anderen, de school en de wereld in beeld. Een kind is uniek en tegelijk verbonden met de anderen.

Kwetsbaarheid en belofte laat zien hoe kwetsbare jonge mensen altijd een oneindige belofte in zich dragen.

Verbeelding toont aan dat jonge mensen creatief en tegendraads andere wegen kunnen inslaan.

Generositeit inspireert scholen en wie daar werkt en leeft tot vrijgevigheid, beschikbaarheid en belangeloze inzet.

We definieerden zeven wegwijzers vanuit Bijbelse intuïties, maar de opsomming is niet exhaustief. Geen enkele wegwijzer is daarbij schoolneutraal. Wegwijzers evolueren zoals een school evolueert, vanuit de schooleigen context en het opvoedingsproject. Scholen worden uitgenodigd om zelf wegwijzers te plaatsen vanuit de eigen inspiratie en traditie.

Daarom is de witruimte die zich rechts bovenaan de cirkel bevindt, belangrijk. Het is de achtste wegwijzer die de school uitnodigt om vanuit haar eigen verhaal en interpreterend vermogen vragen, verwachtingen en hoop uit te spreken.

In wat volgt bespreken we achtereenvolgens de verschillende wegwijzers. We gaan na wat ze voor scholen, leraren en leerlingen kunnen betekenen. We verbinden de wegwijzers telkens met Bijbelteksten. De bedoeling ervan is tweevoudig. Sommige Bijbelfragmenten illustreren op evidente wijze wat er bedoeld wordt. Andere Bijbelfragmenten doorbreken die evidentie. Op een tegendraadse manier onthullen ze verrassende en inspirerende betekenissen van de Bijbelse intuïties.

Gastvrijheid

Verrassende gastvrijheid

Een verdraagzaam iemand gaat respectvol om met zijn medemens. Iemand die gastvrij is, doet meer. Hij slecht daadwerkelijk barrières en bouwt bruggen. Hij neemt de angst bij de ander weg, ontvangt hem in een sfeer van verwelkoming, van thuis komen.

Het uitoefenen van dat soort gastvrijheid is niet vanzelfsprekend. Gastvrijheid gaat tegen de stroom van het gewone in, zij confronteert iemand met de vreemdheid en ongewoonheid van een ander mens, vooral als die niet zijn taal spreekt en niet zijn waarden deelt. Gast en gastheer verschillen, aanvaarden die verschillen en gaan daarover de dialoog aan. Gastvrij worden is een proces waarin aandacht voor waardigheid en eigenheid van gastheer en gast belangrijk zijn. De gast treedt binnen de grenzen van het huis van de gastheer en wil de grenzen ervan respecteren. De gastheer staat open voor het appèl dat de gast op hem doet. Die gast kan de gastheer verrassen en verrijken, het evidente wordt in vraag gesteld. Zo stelde de overste van de Jezuïeten dat wij de vluchtelingen dankbaar moeten zijn voor de wijze waarop zij de hoop binnen brengen in ons leven.

“Vluchtelingen vormen tegelijkertijd het zwakste en het sterkste deel van de mensheid. Het zwakste omdat ze angst, geweld, eenzaamheid en vooroordelen hebben ervaren. Maar tegelijkertijd zijn ze ook het sterkste deel van de mensheid: ze laten ons zien hoe angst kan worden overwonnen, hoe moed risico's aandurft. In hun hoop op toekomst hebben ze geleerd zich niet te laten verlammen door moeilijkheden; eenzaamheid hebben ze weten te overwinnen door solidariteit met elkaar. Ze hebben bewezen dat een mens zwak is, maar sterk kan worden.”³⁵

Gastvrijheid in de school

Gastvrijheid is de christelijke vertaling van de vormingsplicht voor scholen en leraren. De school heeft als opdracht ervoor te zorgen dat de vorming van elke leerling volwaardig gebeurt. Leerlingen kunnen en moeten alle kansen krijgen om te leren, wie ze ook zijn, van waar ze ook komen. Verschillen zijn dan geen beperking of bedreiging, maar iedere leerling wordt verwelkomd als iemand die de school verrijkt. Een school ontvangt christenen, moslims, joden, andersgelovigen, niet-gelovigen warm en gastvrij. Zij brengt ook leerlingen samen vanuit diverse milieus met andere culturele en sociale achtergronden. Als gastheer brengt de school op eigentijds-tegendraadse wijze de christelijke inspiratie in de dialoog met iedere gast binnen. Ze schept ook ruimte voor gasten die niet aan het woord komen. In het beste geval leren gasten en gastheer er in diversiteit de eigen identiteit vorm te geven.³⁶

Er bestaat ook een rechtstreekse band tussen het uitoefenen van gastvrijheid en inclusie. Wanneer gastvrijheid leeft, dan groeit de school als inclusieve gemeenschap.³⁷ In een gastvrije klas is bescherming en emotionele ondersteuning voor alle leerlingen, emancipatie van elke leerling en wederzijdse betrokkenheid belangrijk. Ook de leraar wordt er voldoende ondersteund om zijn rol als gastheer te kunnen opnemen.

Gastvrijheid beperkt zich vanzelfsprekend niet tot de klas. Een gastvrije houding is ook belangrijk in de relatie met ouders, de buurt, de samenleving. De gastvrije school kan een voorbode zijn voor een gastvrije samenleving. Hoe moeilijk dat proces ook is, een andere weg is er in de katholieke dialoogschool niet.

Bijbelse inspiratiebronnen

In de Bijbel is gastvrijheid een ethische verplichting. De radicaliteit ervan gaat terug op de ervaring van de Israëlieten die zelf ooit vluchtelingen waren op zoek naar huis en land. Zelf ooit ontheemd, stelden ze hun huis open voor de zwerver waarin ze zichzelf herkenden. Motief van gastvrijheid was niet loutere menslievendheid, maar de herinnering aan eigen lot en geschiedenis.

Eens verscheen de heer aan Abraham bij de eik van Mamre, toen Abraham op het heetst van de dag bij de ingang van zijn tent zat. Hij sloeg zijn ogen op en zag plotseling drie mannen voor zich staan. Meteen liep hij van de ingang van zijn tent naar hen toe; hij boog diep en zei: 'Indien ik genade heb gevonden in uw ogen, mijn heer, ga dan niet aan uw dienaar voorbij. Ik zal water laten halen; was uw voeten en rust hier onder de boom. Nu u bij uw dienaar bent zal ik een stuk brood voor u halen om u te sterken voor uw verdere reis.' Ze zeiden: 'Doe dat. Heel graag.' Abraham ging haastig de tent in naar Sara en zei: 'Neem gauw drie schepel fijn meel, kneed het en bak er koeken van.' Daarna liep Abraham naar de kudde, zocht een lekker mals kalf uit en gaf het aan zijn knecht om het snel toe te bereiden. Toen bracht hij hun wrongel en melk, en het kalf dat hij had laten toebereiden, en zette hun dat alles voor; terwijl zij aten bleef hij bij hen staan, onder de boom. Toen vroegen ze hem: 'Waar is Sara, uw vrouw?' Hij antwoordde: 'Daar, in de tent.' Toen zei Hij: 'Het volgend jaar, rond deze tijd, kom Ik bij u terug, en dan zal Sara, uw vrouw, een zoon hebben.' Sara stond te luisteren bij de ingang van de tent, achter hem. (Gen. 18, 1-10)

De broederlijke liefde moet blijven. En vergeet de gastvrijheid niet; door haar hebben sommigen zonder het te weten engelen onthaald. (Heb. 13, 1-2)

Abraham ontvangt drie vreemde mannen en ontvangt zonder het te weten God zelf. Gastvrijheid is nooit vrijblijvend. Het is Gods liefde ontvangen en doorgeven. Gastvrijheid is geen liefhebberij, geen politieke correctheid, het is het hart van christen zijn. Vergeet daarom de gastvrijheid niet, zegt de schrijver van de Hebreeënbrieff. Ooit heeft iemand zonder het te weten engelen in huis gehad, zegt hij ook. God vermomt zich als de gast die haveloos aanbelt. In de minsten van de gasten komt God naar ons toe. Uit het verhaal in het boek Genesis blijkt dat er een nauwe band is tussen gastvrijheid en hoop. De gast die met eer en warmte ontvangen wordt, belooft aan Sara een zoon in haar onvruchtbare schoot. Tussen gast en gastheer wordt iets to-

taal onmogelijks gerealiseerd, komt hoop tot leven, wordt onmogelijke toekomst mogelijk.

Een verhaal uit het Nieuwe Testament dat ons een scherp inzicht geeft in Jezus' omgaan met gastvrijheid is het verhaal van de tollenaar Zacheüs.

Hij kwam in Jericho en trok door de stad. Daar was een man die Zacheüs heette. Hij was oppertollenaar en hij was rijk. Hij wilde weleens zien wat Jezus voor iemand was, maar het lukte hem niet vanwege de mensenmassa, want hij was klein van stuk. Daarom rende hij vooruit en klom in een moerbeivijgenboom om Hem te zien te krijgen, want Hij zou daar voorbijkomen. Toen Jezus bij die plek kwam, keek Hij omhoog en zei tegen hem: 'Zacheüs, kom vlug naar beneden; vandaag moet ik in uw huis verblijven.' Hij kwam vlug naar beneden en ontving Hem met vreugde. Iedereen die het zag sprak er schande van. 'Hij neemt zijn intrek bij een zondaar', zeiden ze. Zacheüs richtte zich tot de Heer. 'Heer,' zei hij, 'hierbij geef ik de helft van mijn bezit aan de armen, en als ik iemand iets heb afgeperst, vergoed ik het viervoudig.' Jezus zei tegen hem: 'Vandaag is er redding gekomen voor dit huis, want ook hij is een zoon van Abraham. De Mensenzoon is immers gekomen om te zoeken en te redden wat verloren is.' (Luc. 19, 1-6)

Velen willen zich bij Jezus aansluiten en ook Zacheüs verlangt er naar om Jezus te zien. Jezus ziet hem en roept hem naar beneden. Dan keert Jezus de rollen van gast en gastheer om. Hij vraagt aan Zacheüs om gastheer te worden zodat hij zijn gast kan zijn. Jezus moet in zijn huis verblijven, zegt hij. Dat 'moeten' (Grieks: *dei*) verwoordt bij Lukas steeds de heilshistorische noodzaak van het optreden van Jezus. Jezus moet zijn intrek nemen bij Zacheüs om zijn Goddelijke zending waar te maken. Het is precies die omkering van de gebruikelijke hiërarchie die de woede van de goegemeente provoceert. Zacheüs komt tot bekeering en wordt gered.

Het verhaal toont aan dat de rollen van gast en gastheer omkeerbaar zijn. Als de gastheer zich beperkt tot de positie van de weldoener leidt dat niet noodzakelijk tot gastvrijheid. Gastvrijheid is van perspectief kunnen wisselen, in de schoenen van de gast gaan staan en de eigen positie in vraag durven stellen. Het is de gast die de gastheer tot gastheer maakt. Vanuit religieus perspectief is gastvrijheid een gave door God geschonken. Wij zijn altijd al Gods gasten vooraleer we gastheren kunnen zijn. Gastvrijheid zet daardoor aan tot wederzijdse liefde vanuit het dubbele perspectief van gast en gastheer.

Duurzaamheid

Integrale ecologie

De mens bevindt zich op een ecologisch kantelpunt. De druk op het biotoop aarde wordt zo groot dat een houdbaar evenwicht tussen economie en ecologie urgent wordt. Het egoïsme van de mens heeft de natuurlijke samenhang tussen de mens en zijn natuurlijke omgeving grondig verstoord. De laatste decennia is de bewustwording van die beschadiging algemeen. Wat gebroken is, moet hersteld worden. Het is een fundamentele opdracht van een christen dat herstel te bewerkstelligen en de ecologische samenhang te herstellen. Paus Franciscus spreekt in dat verband van een bekering tot een integrale ecologie.³⁸ Die ecologische ommekeer moet in ons leven binnendringen als een verfrissende wind onder een deur. Die wind kan een teken van hoop worden. Hij kan ons inspireren om in verzet te komen tegen alles wat niet authentiek en duurzaam is.

“In veel dingen moet de koers opnieuw worden bepaald, maar vóór alles geldt dit voor de mensheid, die behoefte heeft aan verandering. Het ontbreekt aan het bewustzijn van een gemeenschappelijke oorsprong, een elkaar toebehoren en een door allen gedeelde toekomst. Dit basale bewustzijn zou de ontwikkeling van nieuwe overtuigingen, nieuwe gedragingen en levensstijlen mogelijk moeten maken. Zo ontstaat er een grote culturele, spirituele en educatieve uitdaging die lange regeneratieprocessen zal inhouden.”³⁹

Duurzaamheid in de school

Scholen en leraren leren jongeren op een gewetensvolle en menswaardige manier met het leven omgaan. Ze doen dat vanuit de overtuiging dat het leven niet eindeloos maakbaar en manipuleerbaar is. Mensen hebben het recht om de natuur te gebruiken, maar niet om de natuur te vernietigen. Vorming kan bijdragen tot een mentaliteitswijziging die een halt toeroept aan de voortdurende drang naar bezit en ongebreidelde groei. Duurzame vorming leert jongeren voor het 'zijn' en minder voor het 'hebben' te kiezen. De school meer inclusief maken betekent natuur, omgeving en alle zaken die de 'habitat' van de school uitmaken, koesteren. Scholen werken op die manier aan de realisatie van de ecologische ommekeer.

Duurzaamheid wijst de weg om zorgzaam om te gaan met de materie, om elk ding, hoe klein of onbenullig het ook lijkt, als belangrijk en waardevol te beschouwen. Leerlingen leren zorgzaam en respectvol omgaan met wat hun wordt toevertrouwd. Dat Jezus in het Evangelie timmerman wordt genoemd, suggereert dat hij in dagelijks contact stond met de materie om daaraan met de vaardigheid van een handwerker vorm te geven. De zorg van de timmerman voor de materie presenteert in de school de zorg van de mens voor de dingen om zich heen.⁴⁰ In die houding tegenover de materie weerspiegelt zich ook hoe wij met elkaar omgaan. Duurzaam handelen betekent expliciet oog hebben voor elke mens, elke leraar, elk kind als het bedreigd wordt.

De ecologische ommekeer die nodig is, vertaalt zich in de school vaak in het 'anders handelen', het ingrijpen in de dingen. Hoezeer ook nodig, het is belangrijk om zich te realiseren dat het ingrijpen van de mens precies de actuele ecologische crisis heeft veroorzaakt. Dieper dan anders handelen gaat duurzaamheid ook over anders leren kijken. Duurzaamheid roept scholen eerst op tot contemplatie en dan tot actie. Een omgekeerde volgorde zal uiteindelijk niet in staat zijn een ommekeer te bewerkstelligen die nodig is om de crisis doortastend te lijf te gaan.

Duurzaamheid heeft in de school ook een maatschappelijk aspect. Het leert jongeren op een bezorgde en kritische manier te kijken naar de samenleving. Duurzame ontwikkeling betekent: voorzien in de behoeften van de huidige generatie zonder daarmee de mogelijkheid van de toekomstige generaties in gevaar te brengen. Zij berust op drie aspecten die met elkaar verweven zijn: economisch, sociaal en ecologisch.

Kortom, de wegwijzer duurzaamheid nodigt een school uit om op een fundamentele manier na te denken over de toekomst. Wat voor wereld willen we achterlaten aan de volgende generaties? Wat kunnen en durven we voor onze kinderen hopen? Hoe werken we aan de realisatie van onze hoop?

Bijbelse inspiratiebronnen

In het begin schiep God de hemel en de aarde. De aarde was woest en leeg; duisternis lag over de diepte, en de geest van God zweefde over de wateren. (Gen. 1, 1)

En God zei: 'Nu gaan Wij de mens maken, als beeld van Ons, op Ons gelijkend; hij zal heersen over de vissen van de zee, over de vogels van de lucht, over de tamme dieren, over alle wilde beesten en over al het gedierte dat over de grond kruipt. En God schiep de mens als Zijn beeld; als het beeld van God schiep Hij hem; mannelijk en vrouwelijk schiep Hij hen. God zegende hen, en God sprak tot hen: 'Wees vruchtbaar en word talrijk; bevolk de aarde en onderwerp haar; heers over de vissen van de zee, over de vogels van de lucht, en over al het gedierte dat over de grond kruipt.' En God zei: 'Hierbij geef Ik alle zaadvormende gewassen op de hele aardbodem aan jullie, en alle bomen met zaaddragende vruchten; zij zullen jullie tot voedsel dienen. Maar aan alle wilde beesten, aan alle vogels van de lucht en aan alles wat over de grond kruipt, aan alles wat dierlijk leven heeft, geef Ik al het groene gewas als voedsel.' Zo gebeurde het. God bekeek alles wat Hij gemaakt had, en Hij zag dat het heel goed was. Het werd avond en het werd ochtend; dat was de zesde dag. (Gen. 1, 26-31)

De verbondenheid tussen mens, dier en aarde bestaat vanaf het begin van de wereld, zo leert ons het Bijbelse scheppingsverhaal. Alle leven en alle materie is door God geschapen en is onderling geconnecteerd. Indien een stukje van het universum beschadigd wordt, dan worden ook de andere delen geraakt. In de dialogen met zijn leerlingen nodigde Jezus hen uit de vaderrelatie die God met heel de schepping heeft, te erkennen. Hij herinnert hen met een ontroerende tederheid eraan hoe heel de natuur onovertroffen is in zijn schoonheid.

Kijk naar de vogels van de hemel: ze zaaien niet en maaien niet en oogsten niet, je hemelse Vader voedt ze. Zijn jullie niet meer waard dan vogels? (Mat. 6, 26)

Zeggen jullie niet: Nog vier maanden en dan komt de oogst? Welnu, Ik zeg jullie: kijk eens goed naar de velden, ze staan wit, rijp voor de oogst. (Joh. 4, 35)'

Paus Franciscus schreef:

“Bodem, water, bergen, alles is liefkozing van God. De geschiedenis van de eigen vriendschap met God ontwikkelt zich altijd in een geografische ruimte die een zeer persoonlijke betekenis krijgt, en ieder van ons bewaart in zijn geheugen plaatsen waarvan de herinnering hem heel goed doet ... God heeft een schitterend boek geschreven waarvan de letters de menigte schepsels zijn die in het heelal aanwezig zijn. Van de meest weidse panorama's tot de zwakste vormen van leven is de natuur een voortdurende bron van verwondering en eerbied.”⁴¹

Rechtvaardigheid

Een school die pijn lijdt en zich op straat begeeft

De roep van de profeten in het Oude Testament, de onvoorwaardelijke liefde voor de minsten in het Nieuwe Testament, de bevrijdende sociale leer van de Kerk getuigen van een hunkering naar rechtvaardigheid. Toetssteen voor de mate van rechtvaardigheid van een samenleving is hoe de meest kwetsbaren eraan toe zijn. Hun welzijn wordt immers het meest bedreigd. Ongetwijfeld heeft sociale rechtvaardigheid vanuit katholiek perspectief ook een structurele dimensie.

Paus Franciscus zei over de Kerk:

“Ik geef de voorkeur aan een Kerk die gewond is, die pijn lijdt en vuil is omdat zij zich buiten op straat begeeft boven een Kerk die ongezond is, omdat zij zich opsluit en zich vastklampt aan haar eigen veiligheid. Meer dan door de angst iets verkeerd te doen hoop ik dat zij zich laat leiden door de angst opgesloten te blijven in structuren die ons een vals gevoel van zekerheid geven binnen regels die ons hard doen oordelen.”⁴²

De woorden van Franciscus doen een appèl op alle christenen, ook op verantwoordelijken voor onderwijs. Onderwijs kan zich opsluiten in structuren die haar een vals gevoel van zekerheid geven. Franciscus geeft de voorkeur aan een school die pijn lijdt en zich op straat begeeft.

Rechtvaardigheid in de school

De voorkeur voor de wees en de weduwe, voor de arme en de kwetsbare mens stond in de katholieke onderwijs traditie steeds voorop. Vele katholieke scholen danken hun ontstaan en inspiratie aan die traditie. Rechtvaardigheid als wegwijzer hanteren betekent die rijke traditie nieuw leven inblazen.

Dat kan door het onderwijs voor iedereen betaalbaar te maken en onnodige toegangs drempels weg te werken. Ook het zorgen voor volwaardige vorming voor elk kind is een rechtvaardige wegwijzer. Dat impliceert concreet nastreven van een gelijkwaardige vorming en gelijke vormingskansen voor elke leerling. Werkelijk rechtvaardig onderwijs creëren is meer dan de toegang tot de school democratiseren. Rechtvaardig onderwijs wil de kwaliteit van vorming zelf verbeteren. Iedere jongere heeft recht op een veilige opvoedkundige omgeving en op toegang tot alle vormen van vorming. Als zou blijken dat de meest bedreigde leerlingen onvoldoende breed worden opgeleid, dan is dat onrechtvaardig. Inzetten op basisgeletterdheid voor alle leerlingen is slechts een begin.

Rechtvaardig onderwijs gaat in tegen een competitief onderwijs dat uitsluitend de meest verdienstelijken belooft. Wanneer onderwijs sterk focust op verdiensten, prestatie meting en vergelijking tussen leerlingen, veroorzaakt dat een gevoel van continu falen bij minder begaafde leerlingen. Ook dat is een vorm van onrechtvaardigheid in onderwijs. Het betekent immers dat jonge mensen in onderwijs letterlijk afgerekend worden. Het impliceert ook dat het onmeetbare van vorming - deugden, waarden, intrinsieke kwaliteiten - buiten beschouwing wordt gelaten. De Amerikaanse arbeids socioloog Richard Senett pleit daarom voor een samenleving en een school waar opnieuw aandacht is voor ambachtelijkheid ("craftmanship") en meesterschap.⁴³ Als iemand een ambacht in brede zin beheerst, kan hij in een ongelijke omgeving toch zelf respect behouden doordat de aandacht verschuift van competitie met anderen naar de intrinsieke waarde van wat hij doet.

Armoede en achterstelling in de maatschappij beïnvloeden onderwijs. Scholen kunnen daarvoor niet onverschillig blijven. De leraar kan alle leerlingen inspireren om kritisch te reflecteren over onrecht-

vaardigheid en met elkaar in dialoog te gaan over rechtvaardigheid op school en in de klas. Dat soort vorming kan bijdragen aan de verantwoordelijkheid die alle leerlingen kunnen opnemen in het uitbouwen van een meer rechtvaardig bestaan voor elkaar en voor de wereld. Een school kan armoede niet uitschakelen, maar kan wel een schakel worden in het tot stand komen van een meer rechtvaardige maatschappij. Onderwijs wordt in onze samenleving sterk gedomineerd door de almacht van de markt. Als gevolg daarvan bestendigen of versterken marktmechanismen in onderwijs vaak de ongelijkheid. Een katholieke dialoogschool kan zich daarmee niet verzoenen. De school heeft als opdracht de bestaande sociale en pedagogische systemen in vraag te stellen als die tot verstarring en ongelijkheid leiden. In dat licht zoekt een school die rechtvaardigheid als Bijbelse intuïtie hanteert, een weg om haar kritische maatschappelijke rol op te nemen. De positie van de vrije school als ‘vrijplaats’ schept kansen om dat te doen:

“Als de samenleving een strijdperk of nog erger een ‘undeclared war’ is waar kinderen en jongeren bij uitstek slachtoffer van dreigen te worden, dan kan het doel van onderwijs niet zonder meer zijn om hen geschikt te maken voor een plaats in de bestaande samenleving. Juist omdat zij niet geheel en al tot de bestaande samenleving behoren, maakt dat sommigen scherp zien wat er mis mee is ... In de woede van deze jonge mensen over wat zij tegenkomen, hun angst daar niet tegen opgewassen te zijn, hun verlangen dat het anders wordt en de zekerheid dat het anders moet, verbergt zich het geloof en de hoop dat zich een nieuwe toekomst aankondigt.”⁴⁴

Bijbelse inspiratiebronnen

De Bijbel is doordrongen van een hunkering naar gerechtigheid. Gerechtigheid is sterk verbonden met onze omgang met God en fundeert menselijke rechtvaardigheid. Gerechtigheid houdt het handelen een ethisch-religieuze spiegel voor en verwijst naar datgene wat het recht probeert te formuleren en te garanderen: een rechtvaardige samenleving. Een voorbeeld daarvan zijn de zaligsprekingen in het evangelie van Mattheüs. Ze zijn de toegangspoort tot de Bergrede. Vooraleer Jezus uitlegt welke de eisen zijn om te kunnen leven in het Rijk van God, legt hij eerst uit welke harts- en geestesgesteldheid nodig is om aan die eisen te kunnen voldoen. De zaligsprekingen vormen de voedingsbodem waarin gerechtigheid en het rechtvaardige handelen wortel schieten. Het zout zijn van de wereld, het liefhebben van de vijand, het bidden en vasten voor Gods aangezicht, het zoeken naar de hemelse schatten, is pas mogelijk wanneer onze houding gekenmerkt wordt door: arm van geest zijn, hongeren en dorsten naar de gerechtigheid. Honger en dorst zijn dan geen fysieke kwellingen

maar zijn beelden van een morele gedrevenheid die uit is op rechtvaardig leven. Het zijn door gerechtigheid gedreven mensen en morele activisten aan wie een gelukkig leven wordt beloofd.

Gelukkig die arm van geest zijn, want hun behoort het koninkrijk der hemelen. Gelukkig die verdriet hebben, want zij zullen getroost worden. Gelukkig die zachtmoedig zijn, want zij zullen het land erven. Gelukkig die hongeren en dorsten naar de gerechtigheid, want zij zullen verzadigd worden. Gelukkig die barmhartig zijn, want zij zullen barmhartigheid ondervinden. Gelukkig die zuiver van hart zijn, want zij zullen God zien. Gelukkig die vrede brengen, want zij zullen kinderen van God genoemd worden. Gelukkig die vervolgd worden vanwege de gerechtigheid, want hun behoort het koninkrijk der hemelen. Gelukkig zijn jullie, als ze jullie uitschelden en vervolgen en je van allerlei kwaad betichten vanwege Mij. Wees blij en juich, want in de hemel wacht jullie een rijke beloning. Zo hebben ze immers de profeten vóór jullie vervolgd. (Mat. 5, 3-12)

In de parabel van de arbeiders van het elfde uur gaat het om de hunkering naar andere verhoudingen, een andere meer rechtvaardige manier van omgaan met elkaar:

Want met het koninkrijk der hemelen gaat het als met een landeigenaar die 's morgens heel vroeg eropuit ging om arbeiders te huren voor zijn wijngaard. Hij werd het met de arbeiders eens over een denarie per dag en stuurde hen naar zijn wijngaard. Toen hij rond het derde uur eropuit ging, zag hij nog andere mensen zonder werk op het marktplein staan. Hij zei tegen hen: "Ga ook naar mijn wijngaard, en ik zal betalen wat billijk is." En ze gingen. Rond het zesde en het negende uur ging hij weer en deed precies zo. Toen hij rond het elfde uur eropuit ging, zag hij nog andere mensen staan, en hij zei tegen hen: "Waarom staan jullie hier de hele dag zonder werk?" Ze antwoordden hem: "Omdat niemand ons gehuurd heeft." Waarop hij tegen hen zei: "Ga ook naar mijn wijngaard." Toen het avond was geworden, zei de eigenaar van de wijngaard tegen zijn opzichter: "Roep de arbeiders en betaal hun het loon uit, de laatsten het eerst." De arbeiders van het elfde uur kregen ieder een denarie. De eersten verwachtten toen dat ze meer zouden krijgen. Maar ook zij kregen ieder een denarie. Ze namen hem aan, maar mopperden tegen de landeigenaar: "Die laatsten daar hebben één uur gewerkt, en u stelt hen gelijk met ons die de last van de dag en de brandende hitte gedragen hebben." Maar hij gaf een van hen ten antwoord: "Vriend, ik doe je geen onrecht. We waren het toch eens geworden voor een denarie? Pak je geld maar aan, en ga.

Ik wil die laatste evenveel geven als jou. Of mag ik niet met het mijne doen wat ik wil? Of ben jij jaloers omdat ik goed ben?" Zo zullen de laatsten de eersten zijn en de eersten de laatsten.
(Mat. 20, 1-16)

Rechtvaardigheid gedijt waar mensen elkaar ruimte geven, en waar mensen van elkaar de ruimte krijgen. Als we de boodschap van de parabel confronteren met een bepaalde menselijke logica, komen we er niet. De God van de Bijbel redeneert niet, rekt niet, stelt zich niet strategisch en economisch-voorzienig op. Hij roept ons telkens op om tegendraads te kiezen voor de waardigheid van de minsten, veel meer, veel radicaler en consequenter dan we nu doen. Hij wil dat wij, in de mate van onze gezamenlijke mogelijkheden, ons berekenend gedrag ombuigen tot een steeds grotere solidariteit en mededeelzaamheid. De parabel van de 'omgekeerde arbeidswereld' is sterk geïnspireerd door het tegendraadse denken van profeten. Zij worden gedreven door de hoop op een andere wereld dan de bestaande. Vanuit die optiek roepen zij op om de opvattingen die een levensstijl van zelfgenoegzaamheid legitimeren, te verlaten en de wereld vanuit het perspectief van de rechtvaardigheid te bekijken.

Uniciteit in verbondenheid

Verbonden en daardoor uniek

Christenen geloven dat elke mens door God tot bestaan wordt geroepen. Daardoor is elk leven uniek. Het krijgt een oneindige waarde en is zinvol. Christenen geloven ook dat een mens niet de eigenaar van zijn leven is, maar eraan gehouden is het te respecteren en er de tijd, de aandacht en de zorg aan te schenken die het vraagt. Een mens wordt pas compleet in verbondenheid met anderen. Hij is in wezen relationeel, met alles en allen verbonden in zijn bestaan. Hoe uniek hij ook is, hij is dat enkel in verbondenheid.

Uniciteit in verbondenheid in de school

In de pedagogie van de katholieke dialoogschool leggen wij sterke nadruk op de feitelijke vervlechting van uniciteit en verbondenheid. Drie gedachten staan daarbij centraal:

Eén. Elke leerling is uniek en waardevol en verdient erkenning als individu met eigen talenten en noden. Daarom richt de school zich op de vorming van elke individuele jongere.

Twee. Elke leerling is verbonden met een groter geheel en is dus geen individu dat zich autonoom vormt. Vorming gebeurt dus in verbondenheid.

Ten derde. Uniciteit en verbondenheid veronderstellen en versterken elkaar. Vorming leert kinderen ontdekken dat ze geen eilanden zijn en zich niet als eilanden in de klas, de school of het leven kunnen bewegen. Uit dat besef wordt verantwoordelijkheid geboren. Wat iemand van anderen gekregen heeft, wil hij aan anderen geven. Hij kan zijn leven als unieke persoon opbouwen, net omdat hij zich verbonden voelt met de wereld en met de anderen.

Die kijk op uniciteit in verbondenheid bepaalt de manier waarop de school haar onderwijs inricht. Een school die eenzijdig de nadruk legt op de uniciteit van de leerling, kiest voor individualistisch en op concurrentie gericht onderwijs, dat warme solidariteit mist. De autonomie en de ontwikkeling van ieder afzonderlijk kind wordt er op een voetstuk geplaatst.

Een school die alleen kiest voor gemeenschappelijkheid en verbondenheid zonder de uniciteit van elk kind te erkennen, kan een verstikkend wij-gevoel uitademen. De kans dat structuren er de behoeften en verlangens van een individu versmachten is niet denkbeeldig.

Kiezen voor uniciteit in verbondenheid betekent dat de school haar onderwijs zo inricht dat de leerling leert dat hij een unieke persoon mag worden dankzij de anderen, de diverse gemeenschap van de school en de samenleving. Dat is veel meer dan een theoretische keuze. Werken aan de realisatie van uniciteit in verbondenheid noopt scholen na te denken over organisatie en klassamenstelling, aanbod van opleidingen, inrichting van klaslokalen en speelplaats, hanteren van normen en regels, vormen van maatwerk en evaluatie.

Bijbelse inspiratiebronnen

Alle christenen zijn verschillende leden van éénzelfde lichaam. Ze zijn uniek omdat zij deel uit maken van een geheel dat hen overstijgt. Zij hebben afzonderlijk een plaats in dat geheel, maar ontvangen hun complete betekenis binnen de totaliteit van het lichaam. Vaak worden de minst aanzienlijke delen het meest betekenisvol in verbinding met het gehele lichaam.

Ons lichaam met zijn vele delen vormt één geheel, en alle lichaamsdelen, hoe vele ook, zijn samen één lichaam; zo is het ook met Christus. Want wij allen, Joden en Grieken, slaven en vrijen, zijn in de kracht van een en dezelfde Geest tot één lichaam gedoopt, en allen zijn wij doordrenkt van één Geest. Een lichaam bestaat nu eenmaal niet uit één lichaamsdeel, maar uit vele. Veronderstel dat de voet zegt: 'Omdat ik geen hand ben,

hoor ik niet tot het lichaam', hoort hij dan niet tot het lichaam? En als het oor zou zeggen: 'Omdat ik geen oog ben, hoor ik niet tot het lichaam', hoort het dan niet tot het lichaam? Als het hele lichaam oog was, waar bleef dan het gehoor? Als het helemaal gehoor was, waar bleef dan de reuk? God heeft nu eenmaal de lichaamsdelen elk afzonderlijk hun plaats in het lichaam toegevozen, zoals Hij het gewild heeft. Als zij allemaal samen één lichaamsdeel vormden, waar bleef dan het lichaam? In feite echter zijn er vele lichaamsdelen, maar is er slechts één lichaam. Het oog kan niet tegen de hand zeggen: 'Ik heb je niet nodig', en evenmin het hoofd tegen de voeten: 'Ik heb jullie niet nodig.' Nog sterker, juist die lichaamsdelen die het zwakst schijnen te zijn, zijn onmisbaar. En die lichaamsdelen die wij beschouwen als minder eerbaar, eren wij des te meer. Onze minder edele delen worden daarom met grotere kiesheid behandeld; de andere delen hebben dat niet nodig. God heeft het lichaam zo samengesteld dat hij aan het mindere meer eer gaf, opdat er in het lichaam geen verdeeldheid zou zijn en de lichaamsdelen eensgezind voor elkaar zouden zorgen. Wanneer één lichaamsdeel lijdt, delen alle andere in het lijden; wordt één lichaamsdeel geëerd, dan delen alle andere in die vreugde. Welnu, u bent het lichaam van Christus, en ieder van u is van dit lichaam een onderdeel. (1 Kor. 12, 12-27)⁴⁵

Identiteit in diversiteit in de school

Zoals uniciteit tot stand komt in verbondenheid, komt de identiteit van een school tot stand in samenhang met diversiteit. Het is de ambitie van elke katholieke dialogeschool – juist op grond van haar identiteit – om het samenleven van mensen in hun diversiteit te bevorderen.

Het verhaal van de toren van Babel gaat over de oorsprong van diversiteit in taal. De mensen bouwen er een toren. Die toren is een symbool van macht, eenheid en grenzeloosheid. Hij heeft alle kenmerken van het geloof in eigen kracht en grenzeloze idealen. Hij creëert de illusie van de maakbaarheid van mens en wereld. Babel is ook een symbool van een stad waar iedereen hetzelfde moet denken, hetzelfde moet zeggen, op dezelfde manier moet leven. Uniciteit en diversiteit zijn er ondergesneeuwd. Dan intervenueert God. God verstoort de bouwwerkzaamheden en vernietigt die toren. God creëert een diverse wereld met een veelheid aan talen en identiteiten. Diversiteit is Gods keuze. De totalitaire dreiging is weg. De keerzijde van de medaille is verwarring, mensen verstaan elkaar niet meer en de communicatie tussen mensen wordt een moeilijke en frustrerende opdracht.⁴⁶

Alle mensen op aarde spraken één taal en gebruikten dezelfde woorden. Nadat ze uit het oosten weggetrokken waren, vonden ze een vlakte in Sinear en vestigden zich daar. Zij zeiden tegen elkaar: 'Kom, laten wij tegels maken en ze harden in het vuur.' De tegels gebruikten zij als bouwstenen, met asfalt als specie. Nu zeiden ze: 'Laten wij een stad bouwen met een toren, waarvan de spits tot in de hemel reikt; dan krijgen wij naam en worden wij niet over de aardbodem verspreid.' Toen de Heer neerdaalde om de stad en de toren die de mensen bouwden, te zien, zei Hij: 'Nu zijn ze één volk en spreken zij allen dezelfde taal. Wat zij nu doen is nog maar een begin; later zal geen enkel plan van hen meer te stuiten zijn. Laten Wij neerdalen en verwarring brengen in hun taal, zodat de een niet meer verstaat wat de ander zegt.' En de Heer dreef hen vandaar naar alle kanten de hele aardbodem over, en er kwam een einde aan de bouw van de stad. Daarom noemt men die stad Babel, want de heer heeft daar verwarring gebracht in de taal van alle mensen, en hen vandaar over de hele aardbodem verspreid. (Gen. 11, 1-9).

Toen de dag van Pinksteren aanbrak, waren zij allen op één plaats bijeen. Plotseling kwam er uit de hemel een geraas alsof er een hevige wind opstak, en het vulde heel het huis waar zij waren. Er verschenen hun vurige tongen, die zich verspreidden en zich op ieder van hen neerzetten. Zij raakten allen vol van de heilige Geest en begonnen te spreken in vreemde talen, zoals de Geest hun ingaf. Nu woonden er in Jeruzalem vrome Joden, afkomstig uit ieder volk onder de hemel. Toen dat geluid opkwam, liep de menigte te hoop en raakte in verwarring, omdat iedereen hen in zijn eigen taal hoorde spreken. Ze stonden versteld en vroegen zich verwonderd af: 'Maar dat zijn toch allemaal Galileeërs die daar spreken! Hoe is het dan mogelijk dat ieder van ons de taal van zijn geboortestreek hoort? Parten en Meden en Elamieten, en bewoners van Mesopotamië, Judea en Kappadocië, Pontus en Asia, Frygië en Pamfylië, Egypte en het Libische gebied bij Cyrene, en hier woonachtige Romeinen, Joden en proselieten, Kretenzen en Arabieren, wij horen hen in onze eigen taal spreken over de grote daden van God.' Ze stonden allen versteld, en in grote verlegenheid zei de één tegen de ander: 'Wat heeft dit te betekenen?' (Hand. 2, 1-12)

Het Pinksterverhaal is het vervolg van het verhaal van de toren van Babel maar ook de omkering ervan. Nog altijd is diversiteit eigen aan de mens. De focus van het Pinksterverhaal is echter een andere. Het gaat over de werking van een nieuwe en inspirerende identiteit, de Heilige Geest die verschijnt als een nieuwe adem, een hevige wind die opsteekt. Pinksteren betekent niet dat mensen eenzelfde taal moeten gaan spreken. Het verhaal zegt wel dat in de veelheid van taal mensen elkaar opnieuw gaan verstaan. De inhoud van de communicatie, de inspirerende boodschap van Jezus' verrijzenis en liefde, brengt iets unieks tot stand. Mensen verbinden zich met elkaar en vormen gemeenschap. Voor de Pinkstermensen, de geïnspireerde christenen, wordt de veelheid aan talen en identiteiten geen last, maar een bron van hoop en toekomst.

Inzetten op die diversiteit is sinds Pinksteren iets anders dan het uitwisselen van vrijblijvende perspectieven. Het gaat niet over een veelkleurig pluralisme, gestoeld op levensbeschouwelijk relativisme. De katholieke school is een Pinksterschool die geïnspireerd vertelt over haar eigen unieke identiteit. Zij doet dat niet op één manier, maar spreekt in de vele talen van haar leerlingen en leraren. Zij spreekt vanuit de ervaring van vele generaties scholen. Zij kan enkel gedijen te midden van de samenleving van nu en in volle dialoog met en vanuit de diversiteit die eigen is aan de maatschappij.

Kwetsbaarheid en belofte

Een reservoir van mogelijkheden

Elke mens is fragiel en het christendom roept ons op om bijzonder zorg te dragen voor breekbare mensen. Mensen zijn tegelijk eindig onvolkomen en oneindig beloftevol. Ze zijn beperkt, willen het goede doen en slagen er vaak niet in, maar zijn ook tot grote dingen in staat. Ze zijn onvolkomen in de zin van kwetsbaar: ze kunnen ziek worden of gewond raken en ze leven niet eeuwig. Die kwetsbaarheid is eigen aan het mens-zijn. Door hun beperkingen zijn mensen op hulp van andere mensen aangewezen om te groeien. Er zijn grenzen aan hun mogelijkheden: ze kunnen niet alles weten of kennen, ondanks het feit dat ze het misschien wel proberen. Maar mensen zijn niet alleen onvolkomen. Ze zijn tegelijk oneindig beloftevol. Ze zijn door God geliefd in een blijvende omhelzing. Niets of niemand valt voor Hem uit de boot. De weerlozen worden aanzienlijk en weerbaar. Hun kwetsbaarheid wordt een teken van hoop. Hoe gekwetst of gedesillusioneerd mensen ook kunnen zijn, over hun wanhoop heen ligt voor God een reservoir van mogelijkheden. Er is geen uithoek van het menselijk bestaan dat te ver, te donker of te veel gekwetst is om niet opnieuw tot leven gewekt te worden.

Kwetsbaarheid en belofte in de school

De verwevenheid van kwetsbaarheid en belofte heeft grote consequenties voor het pedagogisch handelen in een school. Kinderen en jonge adolescenten worden in een kwetsbare fase van hun leven aan de school toevertrouwd. Het pedagogische en ontwikkelingspsychologische uitgangspunt is dat er altijd groei en ontwikkeling mogelijk blijft. Leven en leren worden in de katholieke dialoogschool gekenmerkt door groei. Ondanks beperkingen en onmacht blijft het perspectief op nieuwe kansen open. Niets of niemand is onverbeterlijk of onveranderlijk. Wat nog niet is, kan worden.

De kwetsbaarheid ernstig nemen betekent: voor ogen houden dat het leven en leren van elke leerling broos en kostbaar is en dat vorming pedagogische tederheid vraagt.

De beloftevolheid voor ogen houden betekent: met geduld en deskundigheid toekomstgericht vormen. Bij de evaluatie van leerlingen altijd de totale persoon op het oog hebben, blijven geloven in ontwikkelingskansen en dat ook meegeven door warme maar duidelijke feedback, leerlingen adequaat en met zorg oriënteren en begeleiden.

Een reservoir van goedheid

Dat kwetsbaarheid en belofte in één beweging gedacht worden, heeft alles te maken met de radicale oproep tot vergeving in Jezus' woorden en daden. De ommekeer waartoe Jezus' leer van vergevengezindheid oproept, is de bevrijding van de wraak, die zowel dader als slachtoffer gevangen kan houden in een genadeloos automatisme dat uit zichzelf nooit een eind zou nemen. Als een mens vergeeft, creëert hij een radicaal nieuw begin en maakt hij een einde aan een geweldspiraal. Dat betreft niet alleen hemzelf, maar ook de ander die hij vergeeft. Het vergeven maakt het mogelijk dat een ander opnieuw kan beginnen.

Toen een blanke schutter in 2015 negen gemeentelieden van een zwarte kerk neerschoot met de bedoeling om een rassenoorlog te ontketenen, vroegen de nabestaanden van de overledenen, na uitdrukking te hebben gegeven aan hun immense verdriet, tegelijkertijd tevens aan God om genade voor de dader. De toenmalige president Obama meende dat die uitspraak de essentie van het christendom weergaf. In zijn toespraak tot de rouwende menigte sprak hij over "het reservoir van goedheid, aan gene zijde en van een andere aard dan wat wij elkaar in het dagelijks leven kunnen geven".

Vergeving in de school

Inzetten op vergeving spoort scholen aan om niet eenzijdig te focussen op succes, maar ruimte te bieden aan de kansen die besloten liggen in elke mislukking. Altijd is er perspectief over dode punten heen. Scholen durven falen ernstig nemen zonder het te verbloemen, maar ook altijd voor ogen te houden wie leerlingen kunnen worden. Het betekent ook durven vergeven zonder dat er onmiddellijk met een pedagogische hardnekkigheid moet verbeterd worden. Die houding is geen vrijgeleide om alles te tolereren en goed te praten, maar bouwt wel een blokkade op tegen snelle en definitieve oordelen.

Bijbelse inspiratiebronnen

De aartsvader Jacob vecht een hele nacht met een engel en wordt in dat gevecht geraakt aan de heup. Zijn gekwetste heup wordt een teken van zegen en toekomst voor zijn volk. Heel de Bijbel is doordrongen van het geloof dat de meest kwetsbaren een grote toekomst wacht. God zegde aan Mozes dat hij het kleine Israel tussen de volkeren verkoos. Hij zag het lijden van zijn volk en heeft aan onaanzienlijke mensen hoop en toekomst gegeven. In het Nieuwe Testament wordt de zorg voor de kwetsbaren, de oproep om het geknakte riet niet te breken, een leidmotief in Jezus' prediking.

De wijngaardenier antwoordde: "Mijnheer, laat hem dit jaar nog staan, zodat ik de grond eromheen kan omspitten en bemesten. Wie weet draagt hij dan volgend jaar vrucht." (Luc. 13, 8-9)

Jezus bekritiseert de courante visie op liefdadigheid en keert het zelfgenoegzame perspectief van de weldoener om. Het is niet enkel zo dat wij voor de meest kwetsbaren moeten zorgen, het zijn de kwetsbaren die ervoor zorgen dat de hoop en belofte in onze geesten en harten kan groeien. De parabel van de barmhartige Samaritaan, een van de bekendste passages in de Bijbel, illustreert dat.

Daar kwam een wetgeleerde naar Hem toe om Hem op de proef te stellen. 'Rabbi,' zei hij, 'wat moet ik doen om deel te krijgen aan het eeuwig leven?' Hij zei tegen hem: 'Wat staat er in de wet geschreven? Hoe leest u dat?' Hij gaf ten antwoord: 'U zult de Heer uw God liefhebben met heel uw hart, met heel uw ziel, met heel uw kracht en met heel uw verstand, en uw naaste als uzelf.' Hij zei tegen hem: 'Juist geantwoord! Doe dat en u zult leven.' Maar hij wilde zich rechtvaardigen en vroeg aan Jezus: 'Ja maar, wie is mijn naaste?' Jezus nam weer het woord en zei: 'Op reis

van Jeruzalem naar Jericho viel iemand in handen van rovers. Ze schudden hem uit, mishandelden hem en lieten hem halfdood achter. Toevallig kwam er een priester langs die weg; hij zag hem, maar liep in een boog om hem heen. Ook een Leviet die voorbijkwam en hem zag, liep in een boog om hem heen. Toen kwam er een Samaritaan langs die op reis was; hij zag hem en was ten diepste met hem begaan. Hij ging naar hem toe, goot olie en wijn op zijn wonden en verbond ze. Toen zette hij hem op zijn eigen rijdier en bracht hem naar een herberg, waar hij hem verder verzorgde. De volgende ochtend haalde hij twee denariën tevoorschijn en gaf ze aan de waard. "Zorg voor hem," zei hij, "en als u nog meer kosten moet maken, zal ik ze u op mijn terugreis vergoeden." Wie van die drie is naar uw mening de naaste geweest van de man die in handen van de rovers was gevallen? Hij zei: 'Hij die hem barmhartigheid heeft bewezen.' Jezus zei tegen hem: 'Doe dan voortaan net als hij.' (Luc. 10, 25-37)

Een wetgeleerde wil zich rechtvaardigen, wil van Jezus horen hoe hij de wet kan naleven en het goede kan doen. Hij stelt daarom de vraag: wie is mijn naaste? Jezus antwoordt met het bekende verhaal. Daarna krijgt de dialoog echter een merkwaardige wending. Als Jezus de logica van de wetgeleerde zou gevolgd hebben, dan zou hij de vraag van de wetgeleerde beantwoord hebben. Jezus stelt echter een ongewone tegenvraag: "Wie is de naaste geworden van de man, die in handen van de rovers is gevallen?" Door de vraagstelling van Jezus wisselt het perspectief volkomen. De wetgeleerde kan daarom zijn antwoord niet meer ontvangen vanuit de positie van de weldoener die liefde te koop heeft. De theoretische uitgangspositie van de wetgeleerde - hoe kan ik bewijzen dat ik een goed mens ben - wordt in vraag gesteld. Hij wordt van zijn voetstuk gehaald. Het is door het appèl van de gekwetste mens dat de liefde mogelijk wordt. Niet de Jood of de Samaritaan, maar de gekwetste mens maakt liefde beloftevol.

In een verhaal van de verschijning van Jezus na zijn verrijzenis toont Tomas zich als een twijfelende, kwetsbare mens, maar ook Jezus toont zich in zijn kwetsbaarheid.

Op de avond van die eerste dag van de week waren de leerlingen bij elkaar. Hoewel de deur op slot was uit vrees voor de Joden, kwam Jezus. Ineens stond Hij in hun midden en zei: 'Vrede!' Na deze groet toonde Hij hun zijn handen en zijn zijde. Vreugde vulde de leerlingen toen ze de Heer zagen. 'Vrede', zei Jezus nogmaals. 'Zoals de Vader Mij gezonden heeft, zo zend Ik jullie.' Na deze woorden ademde Hij over hen. 'Ontvang de heilige Geest', zei Hij. 'Als jullie iemand zijn zonden vergeven, dan zijn ze ook vergeven; als jullie ze niet vergeven, dan blijven ze behouden.'

Tomas, een van de twaalf, ook Didymus genaamd, was er niet bij toen Jezus kwam. De andere leerlingen vertelden hem: 'We hebben de Heer gezien.' Maar hij zei: 'Ik wil zijn handen zien, met de gaten van de spijkers erin; ik wil ze met mijn vingers voelen. Ik wil met mijn hand de opening in zijn zijde voelen. Anders geloof ik niet.' Acht dagen later waren de leerlingen weer bijeen, en nu was Tomas erbij. Hoewel de deur op slot was, kwam Jezus. Ineens stond Hij in hun midden en zei: 'Vrede!' Vervolgens richtte Hij zich tot Tomas: 'Kijk maar, hier zijn mijn handen; kom nu maar met je vinger. En kom met je hand om de opening in mijn zijde te voelen. Wees niet langer ongelovig, maar gelovig.' Hierop zei Tomas: 'Mijn Heer! Mijn God!' Jezus zei: 'Omdat je Me gezien hebt geloof je? Gelukkig zij die zonder gezien te hebben toch tot geloof komen.' (Joh. 20, 19-29)

Kwetsbaarheid

Tomas kon, zo zegt het verhaal, niet zomaar geloven. Enkel de mens die gestorven is op het kruis en getekend werd door zijn wonden, is de Jezus waarin hij gelooft. Dan verschijnt Jezus en hij zegt tot Tomas: raak mijn wonden aan, dan kun je geloven. Jezus wekt het geloof van Tomas door hem uit te nodigen zijn gebroken handen en doorboorde zijde aan te raken. In het verhaal van Tomas komt Jezus tot leven als kwetsbare God die een oneindige belofte in zich draagt. Hij toont zijn dodelijke kwetsuren maar die betekenen niet het einde van het verhaal. Kwetsbaarheid wordt er beloofd.⁴⁷

Verbeelding

Het vanzelfsprekende doorbreken

Verbeelding geeft de ziel vleugels, houdt de hoop levendig. Waar levensbeschouwing kaders biedt aan religie en zingeving, zet verbeelding aan die kaders te doorbreken. Verbeelding krijgt vorm in woorden, beelden, klanken en kleuren. Het is een manier om de eigen inspiratie te laten spreken en de grenzen van het dagelijkse te overschrijden. Zij komt voort uit de aandachtige waarneming van de wereld. Wat vertrouwd is wordt verrijkt met nieuwe ervaringen en komt in een ander licht te staan. Traditie en cultuur worden weer nieuw in levende beelden en andere contexten.

In die betekenis is er een duidelijk onderscheid tussen verbeelding en fantasie. Fantasie is het opsluiten van zichzelf in het eigen kleine wereldje, vaak aangestuurd door een neiging tot ontkenning van de werkelijkheid. Tegenover die fantasie staat een verbeelding die de mens verbindt met de wereld. Door zijn verbeeldingskracht te versterken leert iemand zichzelf, de anderen en de dingen anders zien. In dat verbeeldingsproces ontstaat er iets nieuws. Verbeelding laat ons een blik werpen op de werkelijkheid zoals ze (nog) niet is, maar zou kunnen worden.

Verbeelding in de school

Als scholen verbeelding als wegwijzer gebruiken, worden ze uitgenodigd om daartoe een geschikte pedagogische context te scheppen. De omgeving voor leren en leven moet breed en open zijn en vraagt een didactiek waarin de leraar de leerlingen kan uitnodigen om verbeelding te laten floreren. De leraar toont en vraagt een 'open geest' en een 'open hart'.

In de curricula van scholen is de aandacht voor de 'uitbeelding' van de verbeelding van belang. In woord, beeld en muziek leert de leerling de eigen wereld verbeelden en een nieuwe wereld scheppen. Culturele en religieuze tradities, niet in het minst de christelijke, zijn schatkamers voor artistieke vorming.

Verbeelding staat of valt met empathie, het vermogen om in de huid van de ander te kruipen, zich de wereld van anderen te kunnen verbeelden. Wat daaraan voorafgaat, is zelfkennis en zelfgevoel. Een kind moet voldoende voeling hebben met en kennis hebben van zichzelf en de wereld waarin het geboren werd. Pas dan zal het zich ook andere werelden kunnen verbeelden. Kinderen kijken dan anders naar de dingen, ze zullen de wereld beter begrijpen. Verbeelding laat leerlingen inzien dat zij niet het centrum zijn van het bestaan. De school is een stek waar jongeren uitgenodigd worden om de eigen positie in vraag te stellen en ontvankelijk te worden voor wat het ego overstijgt.

Wanneer een cultuur het lef heeft zichzelf vanuit andere gezichtspunten te bekijken, wordt hij levensvatbaar, meent de Amerikaanse filosofe Martha Nussbaum. Culturele vernieuwing komt tot stand door verbeelding. Onderwijs moet die verbeelding verbreden en verdiepen.⁴⁸

Dat geldt a fortiori voor een katholieke dialoogschool. In een levenskrachtige dialoog worden leerlingen uitgenodigd om zich in te leven in de eigen positie en in de positie van anderen. De school, de klas, de speelplaats worden een vrijplaats van verbeelding waar geloof, religies, culturen zich verbinden en een nieuw elan krijgen. De katholieke dialoogschool gaat de uitdaging aan om de samenleving - zowel letterlijk als figuurlijk - te transformeren en te herscheppen. Zij scheidt ruimte voor de rijkdom van andere culturen en religies en confronteert leerling en leraar met de eigen geschiedenis en inspiratie. Verbeelding nodigt uit om de eigen christelijke stem in een nieuwe context te gebruiken.

Bijbelse inspiratiebronnen

Door de eeuwen heen is er geen boek dat de verbeelding en dromen van mensen meer stimuleerde dan de Bijbel. De oorsprong van mens en wereld wordt verbeeld in de scheppingsverhalen. Jozef, zoon van Jacob, verwierf zijn faam bij de farao als droomuitlegger en waarzegger. Profeten en beeldenstormers droomden van een betere wereld. Zij daagden de mensen uit om een nieuwe realiteit te scheppen. Verbeelding en hoop gingen in hun profetieën samen.

Ook Jezus' spreken en handelen is vol van verbeelding. De poëtische, evocerende toon van vele passages toont ons dat voor God mogelijk wordt wat met het verstand niet kan worden begrepen. Elke verbeelding begint met 'out of the box'-denken, vastgeroeste structuren durven verlaten en niet blijven vastzitten in oude denkpatronen. Daarbij is het interessant om na te gaan hoe Jezus de verbeelding van mensen gebruikt om verandering in hun geest teweeg te brengen.

Zo laat Jezus aan zijn toehoorders zien wie hij is aan de hand van beelden. Telkens gebruikt hij daarvoor een ander beeld. 'Ik ben (*egō eimi*) het brood des levens, ik ben het licht van de wereld'; 'ik ben de deur van de schapen'; 'ik ben de goede herder'; 'ik ben de weg, de waarheid en het leven'; 'ik ben de ware wijnstok'. Jezus kiest een beeld uit de alledaagse realiteit: brood, licht, deur, herder ... Hij spreekt de beeldtaal die de mensen het best kennen, en geeft blijk van een bijzonder empathisch vermogen. Eerst identificeert hij zichzelf met een beeld uit het dagelijks leven van zijn toehoorders (Ik ben de wijnstok, de deur van de schapenstal ...). Dat moet verrassend en soms zelfs humoristisch zijn overgekomen. Daarna roept hij de mensen op om dat beeld te delen (Ik de wijnstok, jullie de ranken; ik de herder, jullie de schapen). Door die verbeelding leren de luisteraars zichzelf, de andere mensen en de dingen in een ander perspectief zien. Door zichzelf anders te zien, zullen zij ook in staat zijn andere dingen te doen. Jezus maakt de wereld nieuw voor diegenen die zijn verbeelding deelden en delen.

Een bijzonder verhaal toont hoe de verbeelding van een vrouw Jezus' denkpatronen beïnvloedde:

Maar meteen toen een vrouw, van wie het dochttertje in de macht was van een onreine geest, van Hem hoorde, ging ze naar Hem toe en wierp zich voor zijn voeten. De vrouw was een Griekse, afkomstig uit Syro-Fenicië. Ze vroeg Hem de demon uit haar dochter te drijven. Hij zei tegen haar: 'Laat eerst de kinderen volop te eten krijgen, want het is niet goed om het brood van de kinderen te nemen en het aan de hondjes te geven.' Ze had hierop een weerwoord: 'Heer, ook de hondjes onder de tafel eten van de kruimels van de kleintjes.' Hij zei tegen haar: 'Omdat u dit zegt: ga maar terug, de demon is al uit uw dochter weg.' Ze ging naar huis, waar ze haar kind in bed vond, terwijl de demon verdwenen was. (Marc. 7, 25-30)

In de dialoog met de Syrofenicische vrouw geeft Jezus een antwoord dat we van hem niet verwachten. Hij wijst de vrouw af. De kinderen waarover hij spreekt, zijn de mensen van zijn eigen volk. Hij vindt dat hij er op de eerste plaats voor hen is. En met het beeld dat hij gebruikt, duidt hij de vrouw aan als een hond, wat een zwaar scheldwoord is. De vrouw gaat echter niet in discussie, maar neemt zijn beeld over en redeneert verder. Ook de honden eten van de kruimels die van de tafel vallen, beweert ze. De verbeelding van de Syrofenicische opent Jezus de ogen. Bewogen door het geloof van de vrouw en door de woorden die zij gebruikt - "omdat u dit zegt" - verandert Jezus zijn visie en redt het dochttertje van de vrouw.

Generositeit

Waar het hart van vol is ...

Generositeit komt voort uit wat men vroeger de *'abundantia cordis'*, de 'overvloed des harten' noemde. Generositeit is verwant aan edelmoedigheid, onbaatzuchtigheid, vrijgevigheid, barmhartigheid, genade en liefde, termen die soms oubollig en wat verdacht overkomen. Generositeit is dan ook een bijzonder tegendraadse wegwijzer. Generositeit is overvloeien van hoop. Overvloeien van hoop betekent: zich nooit laten ontmoedigen, hopen tegen alle verwachting in, ook wanneer elke menselijke drijfveer om te hopen ontbreekt.

Generositeit toont zich in grenzeloos geven aan andere mensen, zomaar, zonder ego(ïsme). Het paradigma van generositeit is de liefde van ouders. Volgens de psycholoog Winicott is elke "gewoon toegewijde moeder" bij de geboorte van haar kind in staat van en tot genade. Zij is van nature genereus zonder moeite. Haar onvoorwaardelijke toewijding zorgt ervoor dat haar baby een basisvertrouwen ontwikkelt. Zo kan het kleine, denkende en voelende wezentje zich rustig ontplooien, zich veilig voelen in de grote, onherbergzame wereld.⁴⁹ Even genereus is de broeder of zuster die dag in en jaar uit zorgt voor 'zijn' zieken ook als er geen beterschap meer te verwachten valt. Ook de religieuzen die onze scholen stichtten, deden dat vaak vanuit eenzelfde inspiratie. Hun haast belangeloze en levenslange inzet is zonder meer genereus.

Voor de mystica Simone Weil is die generositeit de essentie van God zelf: Hij is voor mensen altijd beschikbaar, maar trekt zich terug zonder iets van de mens te verwachten.⁵⁰ Hij is er voor de mensen, 'umsonst', om niets.

In zijn brieven aan de eerste christenen spreekt Paulus over de 'agapè', de onbaatzuchtige en vrijgeevige naastenliefde. Zij is van een totaal andere orde dan de 'eros', de liefde die haar grond vindt in een tekort en streeft naar vervulling van eigen romantische verlangens.

De genereuze liefde geeft zich zonder meer. Als ze met vijandschap beantwoord wordt, toont ze de vijand haar andere wang. Zij zoekt zichzelf niet, is goedertieren en kent geen menselijke maat. Ze is de radicale en genereuze kern van het christendom. Hoe onrealistisch ze ook lijkt, zij laat ook zien waartoe de mens in staat is. Ze toont mensen als beeld van God, die hun menselijkheid kunnen overstijgen.

Generositeit in de school

Net zoals een moeder en een verpleger kan ook een leraar genereus zijn. Ook hij geeft om iets of iemand. Waar hij om geeft, kan een vak zijn, of kan een leerling zijn, een klas of het leraarschap zelf. Die genereuze leraar is een beetje blind (hij heeft geen oog voor wat telt), hij is een beetje doof (hij hoort de in onze maatschappij zo luid klinkende vraag naar berekening niet), en een beetje stom (de beschikbare taal schiet tekort om uit te leggen wat hem drijft).⁵¹ Zijn generositeit mag niet verward worden met idealisme. Een genereuze leraar - net als de moeder en de verpleger - is niet noodzakelijk bezig met hooggestemde idealen. Zijn inzet betreft de zaak zelf. Het is nu eenmaal zijn missie om leraar wiskunde, docent NT2, kleuteronderwijzer of hogeschool-docent te zijn. Hij wil 'zomaar' doorgeven aan de leerlingen wat hij gekregen heeft. Hij is een verhalenverteller, zelf gegrepen door een eeuwenoud verhaal.

Om analoge reden kan ook de katholieke dialoogschool maatschappelijk tegendraads en genereus zijn. Zij heeft aan de samenleving veel te geven en haar missie is om dat zomaar, zonder complexen te doen. Een school is trots op haar identiteit en laat zich niet uit haar lood slaan door de externe druk waaraan zij onderhevig is. Ze volgt haar eigen genereuze doel: kinderen, jonge mensen en volwassenen zonder voorbehoud geven wat in haar missie is, zonder er iets voor terug te willen.

Generositeit maakt van die school een plek waar het goed vertoeven en goed leren is, een 'heilige' plaats voor leerlingen en leraren, een asiel van vrijgevigheid binnen een weinig vrijgevig samenleving.

Bijbelse inspiratie

Kom, wie dorst heeft, hier is water, en allen die geen geld hebt, kom, koop koren en eet zonder geld, en drink wijn en melk zonder betaling. Waarom besteedt u geld aan wat geen brood is, en loon aan iets dat niet verzadigt? Luister aandachtig naar mij, en u zult eten wat goed is, en uw honger stillen met uitgelezen spijs. Buig uw oor en kom naar mij, luister en u zult leven; een eeuwig verbond zal Ik met u sluiten, de gunstbewijzen die Ik aan David heb gezworen. (Jes. 55,1-3)

Tijdens de Babylonische ballingschap spreekt de profeet Jesaja Israël moed in door in herinnering te brengen wie Jahweh is: een God van overvloed, die zijn kostbare waren – koren, melk en wijn – gratis aanbiedt. Het gaat daarbij niet om letterlijk eten en drinken, maar om het delen in een leven met werkelijke diepgang, zoals God die heeft aangereikt.

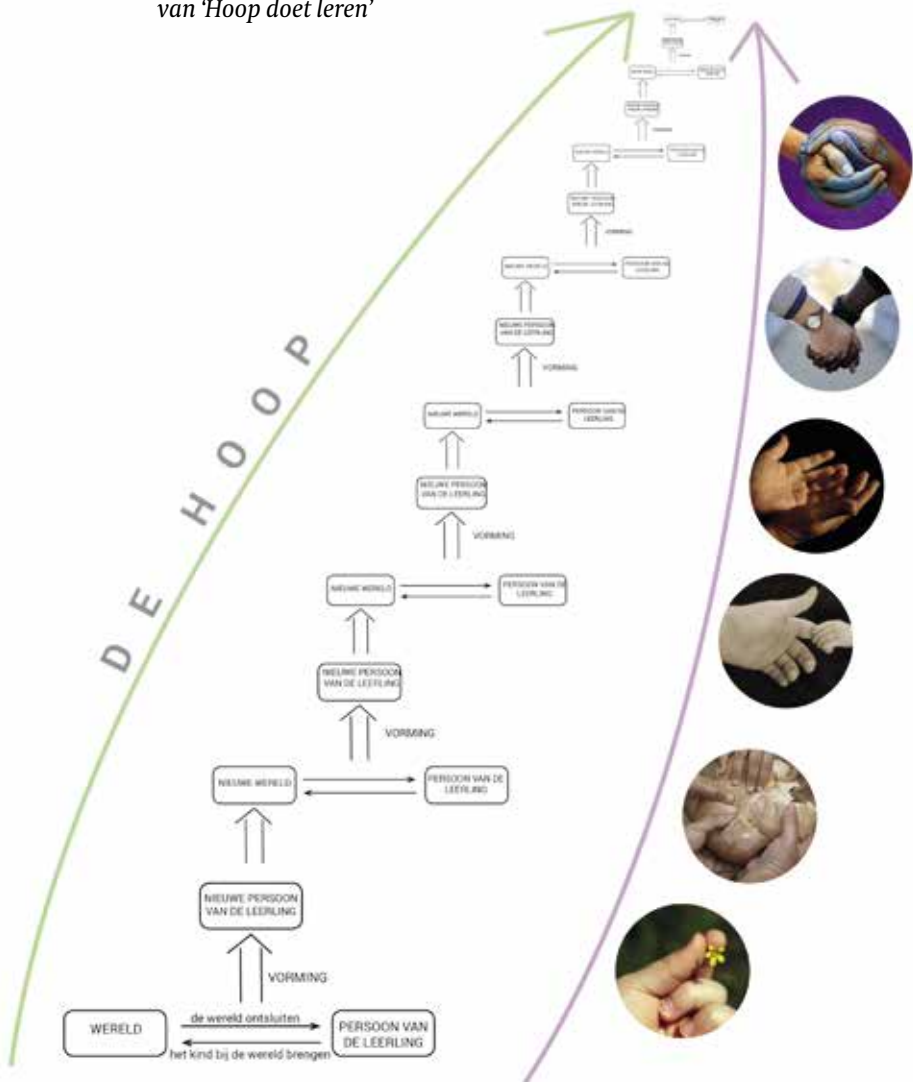
Toen het avond werd, kwamen zijn leerlingen Hem zeggen: 'Dit is een eenzame plaats en het is al laat geworden. Stuur de mensen weg, dan kunnen ze zelf in de dorpen eten gaan kopen.' Maar Jezus zei: 'Ze hoeven niet weg te gaan. Jullie moeten hun te eten geven.' Zij zeiden Hem: 'Wij hebben hier niets anders dan vijf broden en twee vissen.' Hij zei: 'Brenge die hier.' Hij verzocht de mensen op het gras te gaan zitten, nam die vijf broden en twee vissen, keek op naar de hemel, sprak de zegenbede uit, Hij brak de broden en gaf ze aan de leerlingen, en de leerlingen gaven ze aan de mensen. Allemaal hadden ze volop te eten. Ze haalden de brokken op die over waren, twaalf korven vol. Afgezien van vrouwen en kinderen waren het zo'n vijftienduizend man die gegeten hadden. (Mat.14, 15-21)

Uit het verhaal van de wonderbare broodvermenigvuldiging spreekt eenzelfde beeld van een genereuze God. In de versie van Marcus lezen we dat de toehoorders als schapen zonder herder zijn en dat Jezus hen uitvoerig begint te onderrichten. De context is dus een context van vorming, Jezus treedt de mensen tegemoet als leraar.

Twee manieren om naar de werkelijkheid te kijken botsen in het verhaal. Er is een manier van kijken die vertrekt van behoeften die moeten vervuld worden en tekorten die kunnen opduiken. Er is ook een andere manier, een manier die uitgaat van een permanente overvloed en een oeverloze generositeit. De dialoog tussen Jezus en zijn leerlingen maakt de onverenigbaarheid van de twee manieren van denken duidelijk. De leerlingen gaan uit van een tekort: "we hebben hier niets". Jezus gaat er tegenin en vraagt de leerlingen genereus eten te delen. In zijn logica geeft God altijd meer dan verwacht kan worden, is er altijd nog voedsel over. Uiteindelijk deelt niet Jezus, maar delen de oorspronkelijk sceptische leerlingen de broden uit. Handelen vanuit generositeit is aanstekelijk, brengt mensen in beweging.

Hij sloeg de ogen ten hemel en nadat hij de zegen had uitgesproken, brak hij de broden die hij aan de leerlingen gaf. De woorden van de zegen over de broden zijn bijna letterlijk de woorden die Jezus bij het Laatste Avondmaal zal uitspreken. De zegen getuigt van een generositeit zonder complexen. Gods levenbrengende woorden en daden zijn gratis, in die zin dat ze binnen handbereik liggen van iedereen die de waarde ervan inziet. De genereuze gave van broden is een voorspelling van de ultieme genereuze gave van Jezus' leven, het eigen lichaam. Nog meer delen kon niet meer.

Samenvattend schema
van 'Hoop doet leren'

Hoop voor een nieuwe generatie

Leerplannen voor een nieuwe generatie

De Bijbelse intuïties als wegwijzers van hoop geven een nieuwe generatie adem, zuurstof en hoop. Zij scheppen ruimte om die hoop te laten openwaaien in de klas, in de hoofden en harten van de leerlingen. De leerplannen fungeren daarbij als anker. Zij ontsluiten de wereld, geven leerlingen veiligheid en verankeren hen in de wereld. De wegwijzers en Bijbelse intuïties zijn als zeilen. Zij vangen de wind van de hoop en laten de leerlingen varen op het ritme van hun ontwikkeling. Zeilen leiden naar het diepe water, maar voeren leerlingen ook naar de veilige oever waar zij voor anker gaan.

Wegwijzers maken duidelijk hoe de leerplannen van Katholiek Onderwijs Vlaanderen – *Zin in leren! Zin in leven!*⁵² en *Leren en leven in kleuren en in dialoog*⁵³ – die nieuwe wind van vorming doen waaien.

Gastvrijheid zet scholen aan om elke leerling, wie hij ook is, van waar hij ook komt, kwaliteitsvol en uitdagend te vormen. Een gastheer wil zijn gast geen waardevolle zaken onthouden. Gastvrijheid maakt dat leerplannen leraren aanzetten tot onderwijs binnen het brede spectrum van mens en levensbeschouwing, wetenschap en cultuur. Gastvrijheid zorgt er ook voor dat het leerplan voorbode is van een verdraagzame en meer gastvrije wereld. Leraren leren leerlingen verder kijken dan de kleine wereld, het land, de cultuur, de levensbeschouwing of levenswijze waarin zij geboren werden.

Uniciteit in verbondenheid focust op het moeilijke evenwicht tussen de uniciteit van elke leerling en zijn verbondenheid met de klas, de school en de samenleving. Het leerplan heeft oog voor wat leerlingen verbindt. Inhoudelijk betekent het dat elk leerplan leerlingen vormt vanuit een stevige basis, een grote gemeenschappelijkheid. Door dezelfde dingen te leren worden leerlingen ook met elkaar verbonden. Het leerplan is een baken van verbondenheid. Uniciteit benadrukt dat in een groep, een school, een klas elke leerling op een unieke manier denkt, voelt en leert. In het leerplan is voldoende ruimte voor differentiatie, verbreding en verdieping voor de leerling. In de realisatie van het leerplan houdt de leraar rekening met de unieke persoon van de leerling. Het vergt een bijzondere finesse om met oog voor die uniciteit ook verbondenheid te realiseren.

Kwetsbaarheid en belofte vormen het pedagogisch uitgangspunt van alle leerplannen van Katholiek Onderwijs Vlaanderen. Omdat jonge mensen kwetsbaar en onvolkomen zijn is er groei en ontwikkeling nodig. Omdat ze beloftevol zijn is er groei en ontwikkeling mogelijk. Het pedagogische uitgangspunt van elk leerplan is dat er voor elke leerling groei nodig is, maar ook dat die groei hoe dan ook mogelijk is. De realisatie van het leerplan vraagt van leraren dat ze respecteren wat (nog) niet is of kan, zonder dat het onmiddellijk met een pedagogische hardnekkigheid moet verbeterd worden. Het is geen pleidooi om bij de evaluatie de lat laag te leggen, maar wel om een dam op te werpen tegen snelle en definitieve oordelen.

De Bijbelse intuïties duurzaamheid en rechtvaardigheid kleuren de nieuwe leerplannen inhoudelijk. Vorming vanuit duurzaamheid legt de nadruk op de intrinsieke verbondenheid van alle dingen en mensen. Duurzaamheid biedt mogelijkheden tot dwarsverbanden tussen leerplannen, die allemaal iets vertellen over de éne wereld. De wegwijzer biedt ook kansen om leerplannen op iets gezamenlijks te richten: het duurzame behoud en de verbetering van die wereld. Inhoudelijk gaat het om het belang van biodiversiteit, verstandig omgaan met technologie, een mensgerichte economie met aandacht voor ecologie en een duurzame levensstijl.

Rechtvaardigheid prikkelt leerlingen om na te denken over hoe ze kunnen werken aan een meer rechtvaardige wereld. Rechtvaardigheid richt het historisch bewustzijn van jonge mensen en doet leerlingen nadenken over economie, maatschappij, de verdeling van cultuurgoederen, het doel van wetenschap en technologie. Het perspectief van werken aan rechtvaardigheid kleurt dus de persoonlijke en culturele ontwikkeling in het basisonderwijs en zit verweven in verschillende vormingscomponenten van het secundair onderwijs.

In alle leerplannen voor de nieuwe generatie is de vrijheid van de school, van de leraar en finaal de vrijheid van de leerlingen het grootste te realiseren goed. Verbeelding en generositeit doen een wind van vrijheid waaien door de leerplannen. Ze verdrijven het stof in het hoofd van de leraar, ze ont-stoffen de vroegere leerplannen.

In alle leerplannen krijgt de leraar tijd en ruimte om het geleerde te koesteren en er een unieke betekenis aan te geven. De jongere krijgt de kans om zich nieuwe werelden te verbeelden waar hij intens van kan genieten. Generositeit en verbeelding laten zien dat het leren niet maakbaar is en dat het geduld en traagheid veronderstelt. Verbeelding geeft ruimte aan het onbeheersbare, heeft oog voor wat niet onmiddellijk nuttig is. Verbeelding introduceren in het leerplan geeft leraren en leerlingen zuurstof om buiten de lijntjes te kleuren, om problemen niet op één bepaalde manier op te lossen en vooropgestelde methodes slaafs te volgen. Leerplannen leren leerlingen toekomstgerichte oplossingen bedenken voor problemen van de huidige generatie. Generositeit zegt iets over de manier waarop de leraar zijn leerplan hanteert en zijn leraarschap beleeft. Generositeit is in essentie niets anders dan liefde, een bepaald soort liefde, die wil geven en blijven geven. De liefde voor het leraar-zijn, de liefde voor zijn vak, waarbij en waardoor hij een nieuwe wereld kan ontsluiten voor jonge mensen. Genereuze leerplannen beperken die liefde niet. Ze gunnen leraren de tijd en de ruimte om hun vak genereus te mogen uitoefenen. Genereuze leraren beperken die liefde evenmin. Ze gunnen leerlingen tijd en ruimte om genereus te kunnen groeien en leren.

De Zill-cirkel plaatst het vormingsproces van de leerlingen centraal. In concentrische cirkels eromheen worden de persoonsgebonden en cultuurgebonden ontwikkelvelden waarbinnen vorming plaats heeft, gepresenteerd. Heel dat gebeuren wordt geïnspireerd door de dynamiek van de Bijbelse intuïties en wegwijzers. Zij zijn niet specifiek gebonden aan bepaalde ontwikkelgebieden.

Belangrijk is dat een strook van de wegwijzers telkens voorbehouden wordt aan de eigen inspiratie en traditie van de school. Scholen zoeken eigen wegwijzers en verbinden die met het eigen verhaal. Dat gehele proces, de cirkels die draaien en elkaar in het vormingsproces versterken, creëert een katholieke dialogeschool die haar voedingsbodem vindt in haar pedagogisch project. De school vormt dan ook de synthese, de buitenste cirkel.

De 'Zin in leren! Zin in leven!'-cirkel

De vormingscirkel voor het secundair onderwijs is gelijkend, maar legt eigen accenten.

Vorming bestaat uit vormingscomponenten die in vakken en in het funderend leerplan vertaald worden. Ook daar doorademen de medewerkers het geheel en maken een school tot een katholieke dialogeschool.

De vormingscirkel voor het secundair onderwijs

Leraren voor een nieuwe generatie

Vorming komt tot stand als kind en wereld samen komen. Om die hoopvolle verbinding te laten plaatsvinden, is een cruciale schakel nodig. De leraar is die schakel die vorming mogelijk maakt. Hij is de motor van elk vormingsproces. Een leraar is ervan overtuigd dat elke leerling kan en moet gevormd worden. Hij of zij vormt leerlingen vanuit een betrokkenheid bij, een kennis van en een liefde voor wereld en kind. Hij verbindt hen met als doel ze zo te vormen dat zij aan een betere wereld kunnen bouwen. Die visie op leraarschap staat haaks op de courante instrumentele visie die ervoor zorgde dat de leraar naar de zijlijn verdrongen werd.

De leraar ontsluit de wereld voor het kind

Vorming vergt in eerste instantie leraren die inhoudelijk de wereld ontsluiten. Om die wereld te kunnen ontsluiten, moeten ze die wereld kennen. Leraren moeten hun vak beheersen en gemotiveerd zijn om hun kennis door te geven. De leraar die de wereld wil ontsluiten, wordt gedreven door een 'curiositeit'. Hij of zij is curieus, nieuwsgierig in de zin dat hij of zij wil weten wat de wereld, zijn of haar vak te bieden heeft. Die onderzoekende en wetenschappelijke curiositeit maakt hem tot een inhoudelijk expert die als missie heeft de wereld tot bij het kind te brengen. Die wereld is niet te herleiden tot zijn vak of cultuurgebied, maar behelst ook de bredere maatschappij. Door de wereld te ontsluiten draagt de leraar bij aan de opbouw van de samenleving, het gemene goed van iedereen. Daarom is een leraar ook een 'publieke dienaar'.⁵⁴

De leraar brengt kind en de wereld in verbinding

De leraar is echter ook curieus in een andere betekenis, hij wil ook zorg dragen.⁵⁵ Vorming is voor hem of haar nooit te herleiden tot een cognitieve overdracht van inhouden. Vorming is iets wat hem in die mate beroert dat hij voor iedere leerling de juiste woorden en gebaren zoekt om de wereld te ontsluiten. Hij of zij wil het kind tot bij de wereld brengen. De leraar introduceert leerlingen in de wereld waarvan hij houdt maar hij probeert hen ook vriend van die wereld te laten worden. Een leraar zorgt ervoor dat leerlingen gegrepen kunnen worden door de cultuur van het Frans of door het ambacht van een metselaar. Hij initieert leerlingen in een wereld en probeert hen zover te brengen dat ze er hun eigen weg in kunnen vinden.

De leraar aan de deur

Door het kind te verbinden met de wereld wijst de leraar de weg naar een toekomst die hij niet zelf bepaalt. De beste plaats van de leraar is daarom de plaats aan de deur.⁵⁶ De leraar aan de deur is een onderwijzer. Hij wijst de weg, zij geeft aanwijzingen en tekens. Veel meer kan hij niet doen. Hij is ook nooit zeker dat die aanwijzingen door de leerlingen worden opgepikt. Hij opent voor leerlingen een deur en daarachter ligt een tijd en een ruimte, een onvermoede wereld waarin ze kunnen stoeien en groeien.

Een leraar is niet alleen onderwijzer, hij of zij is ook opvoeder. Hij staat voor de wereld en de cultuur die hij wil doorgeven - voor de ouders en voor de oudere generatie - maar hij staat ook voor de jonge generaties die hij naar een nieuwe wereld wil leiden. De religieus bevlogen pedagoog Heinz-Joachim Heydorn (1916-1974) ontwikkelde een profetische visie op leraarschap. Elke ware leraar is als Mozes die de Israëlieten uit de woestijn leidde omdat God hen een vruchtbaar land beloofde. Mozes wees zijn leerlingen de weg naar een land van melk en honing, maar ging er zelf niet binnen. Hij zette de bakens uit van hun leren en leven, hij bereidde hun toekomst zonder er zelf deel van te zijn. Op eenzelfde manier kan een leraar bij zijn leerlingen het geloof in de toekomst wekken.⁵⁷

De geroepen leraar

Een profetische leraar is een professional, maar hij is nog veel meer dan dat: hij is ook een amateur, een liefhebber in de ware zin van het woord. Evident is dat de liefhebberij van de leraar gevoed wordt door een inspiratie. De leraar is veel meer dan een kleurloze facilitator van vorming. Zijn inspiratie vindt haar bron in de professionele en persoonlijke identiteit van de leraar. Vandaar dat er een sterke band is met het religieuze beeld van het leraarschap als 'roeping'.⁵⁸

Beroep en roeping zijn woorden die nauw verwant zijn. Als we over roeping spreken hebben we het dus niet over iets zweverigs en abstracts, maar over de tastbare kern van het beroep van leraarschap. In recent empirisch onderzoek beschreven leraren hun professionele roeping vanuit vijf kenmerken: ze zijn innerlijk bewogen, ze zijn dat op grond van een besef van verbondenheid, ze zijn gefascineerd door iets waardevols, ze zetten zich daarvoor in met heel hun hebben en zijn en dat brengt hen tot een diepe vorm van vreugde en zelfverwerkelijking.⁵⁹

Die geroepen en bevlogen leraar zal ongetwijfeld zijn leerlingen roepen en stimuleren. Hij vormt in het teken van liefde en is bringer van hoop.

De meester-leraar

Vanuit dat verstaan van leraarschap doen we een poging om de leraar als zaaier van hoop te omschrijven. De omschrijving evoceert een ander leraarbeeld dan het verwachte en voorspelbare beeld van de leraar als ambtenaar en uitvoerder. Dat soort leraarschap kenmerkt zich door 'meesterschap' en door een grote dosis pedagogische 'tact'.⁶⁰

De meester-leraar beschikt over geheugen, kennis en passie. Hij of zij oefent zijn meesterschap uit met zin voor attentie, bedachtzaamheid, moraliteit, creativiteit, hardnekkigheid en virtuositeit⁶¹. Hij handelt vanuit een diep gevoel van verantwoordelijkheid en vanuit de overtuiging dat elk kind het recht heeft gevormd te worden. Hij heeft een passie voor het kennen en leren van de wereld, een wereld die duurzaam is en rechtvaardigheid vereist. Hij stelt zich gastvrij open voor het appèl dat kinderen op hem doen, treedt met tact elk kind tegemoet en heeft inzicht in wat bij elk kind als unieke persoon leeft. Hij doet dat vanuit een pedagogische en levensbeschouwelijke roeping die hem inspireert. Hij zorgt voor dialoog en verbinding: hij brengt aandachtig het kind bij de wereld en de wereld bij het kind. Hij leert een leerling omgaan met eigen beperkingen, kan weerstand en crisissen aan in het vertrouwen dat ze overwonnen kunnen worden. Hij is genereus in zijn aanpak en geeft zichzelf en kinderen ruimte en tijd om opnieuw te beginnen, telkens weer. Elke kind is voor hem tegelijk kwetsbaar en beloftevol en daarom is hij hoopvol. Met humor, veerkracht en verbeelding wijst hij elke leerling de weg naar een betere toekomst voor zichzelf, voor de anderen en voor de wereld.

Scholen voor een nieuwe generatie

Vrije scholen

Martinus Langeveld (1905-1989)⁶² noemde de school een amfibie tussen generaties. Hij bedoelde daarmee dat een school tegelijkertijd naar gisteren en naar morgen kijkt en zorgt voor de verbinding tussen verleden en toekomst. De school maakt dat de nieuwe generatie het werk van de oude generatie kan vernieuwen. Dat betekent dat de school zich nooit van één generatie afhankelijk maakt. Zij is van nature een ‘vrije’ school. In zijn pedagogische colleges in het wintersemester van 1776/1777 hield Kant een pleidooi voor de schoolvrijheid die nog maar weinig aan actualiteit verloren heeft:

“Doorgaans voeden ouders hun kinderen slechts zo op dat ze passen in de huidige wereld, zelfs als deze slecht is. Ze zouden hun kinderen echter beter moeten opvoeden zodat hierdoor in de toekomst een betere toestand wordt geschapen. Ouders zorgen voor het huis, vorsten zorgen voor de Staat. Ook de Staat beschouwt zijn onderdanen als instrument voor de eigen doeleinden. Dientengevolge zou de inrichting van scholen louter moeten afhangen van het oordeel van de meest verlichte deskundigen. Alle cultuur begint bij privépersonen en breidt zich van daaruit verder uit. Alleen door personen van een grote goedgunstigheid die zich inzetten voor het hoogste doel in de wereld en die in staat zijn zich een idee te vormen van een betere toestand in de toekomst, is het mogelijk dat de menselijke natuur geleidelijk haar doel nadert.”⁶³

Een school creëert ruimte, een ‘vrijplaats’ waarin de ontsluiting van de wereld kan gebeuren.⁶⁴ De school is gesitueerd in een maatschappelijke context, maar wordt niet gedetermineerd door die context. De school is verbonden met het gezin en met de overheid, maar onderscheidt er zich van omdat zij een eigen omgeving behoeft om eigenstandig haar doelen te realiseren. Zij neemt afstand van wat haar vrijheid kan fnuiken en maakt zo ruimte om vrije kinderen te vormen. Dat doet ze door een omgeving te scheppen waar kind en wereld veilig kunnen samenkomen. De vrijheid van onderwijs⁶⁵ valt of staat dus met de ruimte die zij krijgt en autonomie die de school neemt om haar vormingsopdracht te vervullen. De school maakt idealiter eigen keuzes die het leerlingen mogelijk maken om eigen keuzes te maken. Zij wil leerlingen immers niet kneden in functie van een particulier belang, maar zij tracht hen tot kritische personen te vormen. Haar pedagogische doelen vallen dan ook niet samen met de economische, sociale of politieke belangen van overheid of maatschappij. Vorming wil inspireren, maar kan ook confronteren, uitdagen, motiveren.

De wereld ontsluiten vergt eigenzinnigheid van de school. De vrijheid van een school bestaat er precies in om jonge mensen tot vrije mensen te vormen.

Katholieke dialoogscholen

Die vormingsopdracht wordt opgenomen door 'personen van een grote goedgunstigheid' die scholen inrichten vanuit de katholieke traditie gedreven door christelijk geïnspireerde hoop. De dialoog met de traditie en inspiratie is ingebed in een schooleigen wereld. Haar pedagogisch project, haar Bijbelse intuïties geven richting aan leraren en leerlingen. Verleden en toekomst komen er samen. De christelijke hoop wijst er de weg naar een meer gastvrije, genereuze, rechtvaardige en duurzame wereld. Een katholieke dialoogschool oefent haar opdracht dus nooit enkel in het hier en nu uit. Haar dialoog is gekleurd en geïnspireerd door de herinnering aan haar verleden en de hoop op haar toekomst.

Die inspiratie beperkt zich echter niet tot het pedagogische. De fundamentele keuzes die een school maakt, zijn even goed zichtbaar in de belendende percelen van vorming. De beleidscirkel omschrijft de belangrijke domeinen van schoolbeleid: personeelsbeleid, infrastructuur, identiteitsbeleid, zorg- en gelijkheidsbeleid, taal- en diversiteitsbeleid, kwaliteitsbeleid, schoolorganisatie en leiderschap. Alle domeinen zijn geconnecteerd. Ze zijn horizontaal verbonden. Beleid binnen het éne domein beïnvloedt het beleid op een ander domein. Ze zijn ook verticaal verbonden, alle domeinen zijn verbonden met de fundamentele keuzes van de school.

Kansen om tot verbinding te komen met Bijbelse intuïties zijn er volop. Personeelsbeleid zal in de school geïnspireerd worden door gastvrijheid. Infrastructureel beleid zal duurzaamheid en verbeelding centraal stellen. Uniceit in verbondenheid brengt ons tot het beeld van dialogaal leiderschap. Kwetsbaarheid en belofte vormen de kern van een eigen taalbeleid en diversiteitsbeleid. De Bijbelse roep om rechtvaardigheid stuurt zorgbeleid en kansenbeleid op een vernieuwende manier. Kwaliteitsbeleid en identiteitsbeleid verenigen alle wegwijzers en zorgen voor een geïnspireerd en consistent schoolbeleid.

De katholieke dialoogschool is dan ook de school van de hoop in al zijn Bijbelse intuïties en pedagogische dimensies. De hoop oriënteert en stuurt alle beleidsdomeinen. Zij maakt dat scholen open, zinvolle, verdraagzame en duurzame plaatsen worden waar een plek is voor iedereen, tekenen van een wereld waar ook God van droomt.⁶⁶

De cirkel voor schoolbeleid

Hoop doet leren

“Zaai hoop: zaai de olie van de hoop, zaai het parfum van de hoop en niet de azijn van de bitterheid en van wanhoop.”⁶⁷

Onderstaand beeld verfraait de magnifieke toegangspoort van het baptisterium van de Dom van Firenze. De maker ervan is Andrea Pisano die zich baseerde op een laatmiddeleeuwse voorstelling van de hoop. De hoop wordt afgebeeld rechts bovenaan op de voorstelling.

*“Spes”
of de hoop*

De mens beweegt zich in de richting van de hoop en reikt met beide handen naar de toekomst. Toch lijkt de hoop te vluchten, te ontsnappen.

Maar dan gebeurt er iets bijzonders. Precies op het moment dat de mens zijn armen naar de hoop uitstrekt, krijgt hij vleugels.

Scholen van hoop vormen jonge mensen. Jonge mensen strekken hun handen uit naar de toekomst. Jonge mensen krijgen vleugels.

Hoop doet hen leven, hoop doet hen leren.

Eindnoten

- 1 J.A. Comenius, *Groote Onderwijsleer*, Rotterdam: W.J. & J. Brusse, 1911.
- 2 J. A. Comenius, *Orbis sensualium pictus*, Nuremberg, 1658.
- 3 Een vergelijkbare oefening werd in onze tijd gemaakt door D. Schwanitz, *Bildung, Alles was man wissen muss*, München, 2002: Goldmann Verlag.
- 4 Voor een inleiding in het pedagogische werk van Comenius zie: J. Habl, *On being human(e). Comenius' Pedagogical Humanization as an Anthropological Problem*, Eugene, Oregon, 2017: Pickwick Publications.
- 5 Katholiek Onderwijs Vlaanderen, *Toekomst in kleuren*, verslag van het congres van 8 mei 2012, www.katholiekonderwijs.vlaanderen.
- 6 Wij kiezen in de tekst voor het begrip 'vorming' en niet voor 'ontwikkeling'. Hoewel 'ontwikkeling' ook in de brede betekenis gebruikt kan worden van 'een ontwikkeld mens' verwijst het vaak naar psychologische groei en volwassenwording. Met het begrip 'vorming' beogen we een breed betekenispalet, verwant aan het Duitse begrip '*Bildung*'.
- 7 *Vormbaarheid* is een eigen Nederlandse vertaling van het Duitse '*Bildsamkeit*' dat refereert naar de plasticiteit van de mens. De mens verandert voortdurend door zich te vormen en gevormd te worden. De term wordt in de Duitstalige literatuur voor het eerst op die manier gebruikt door Friedrich Herbart in de 19 eeuw.
- 8 Katholiek Onderwijs Vlaanderen, *Onderwijs voor alle kinderen 2025. De wervende kracht van een droom*, www.katholiekonderwijs.vlaanderen, 2018.
- 9 In de Middelnederlandse en Rijnlandse mystiek heeft de term '*Bildung*' die theologisch-spirituele connotatie. Meester Eckart (ca.1260-1328) zag vorming als een proces waarbij de mens zich moet ontvormen ('*Entbildung*') om tot de kern van vorming te komen. Hij maakt zich los van de beelden waar hij in zijn vorming mee te maken krijgt, om het beeld van zijn persoon als beeld van God ('*Bildung*') te vormen.
- 10 Een pedagoog/theoloog die die gedachte diepgaand heeft uitgewerkt, is Friedrich Schleiermacher (1768-1834). Voor Schleiermacher is vorming de bevordering van de menselijke roeping op aarde. Vorming ontwikkelt zich daarbij in twee richtingen: ontplooiën van de menselijke natuur ('*Ausbilden*') en zich inwerken in het zedelijke leven ('*Hineinbilden*'). Beide, door hem 'het wordende weten' en het 'vormende handelen' genoemd, realiseren de menselijke roeping op aarde die zijn grond vindt in zijn beeld van God zijn. Zie ook: D. Thoomes, '*Friedrich Schleiermacher (1768-1834): Theoloog, filosoof en pedagoog*'. In: Tom Kroon & Bas Levering (red.), *Grote pedagoog in klein bestek*. Amsterdam: SWP, 2015.
- 11 Zo luidt de titel van de biografie van Hannah Arendt. E. Young-Bruehl, *Hannah Arendt: For Love of the World*, New Haven-London: Yale University Press, 1982.
- 12 H. Arendt, *Tussen verleden en toekomst, Vier oefeningen in politiek denken*, (Red. J. Masschelein & R. Peeters), Apeldoorn/Antwerpen: Garant, 1994.
- 13 H. Arendt, *De menselijke conditie*, Amsterdam: Boom, 2009.

- 14 W. Pols, *In de wereld komen. Een studie naar de pedagogische betekenissen van opvoeding, onderwijs en het leraarschap*, Apeldoorn/Antwerpen: Garant, 2015 p.11-92.
- 15 H. Arendt, *Denken. Het leven van de geest*, Amsterdam: Arbeiderspers, 1980, p. 220 vv.
- 16 Z., Baumann, *Vloeibare tijden. Leven in een eeuw van onzekerheid*, Utrecht/Kalmthout: Klement/Pelckmans, 2018.
- 17 Die gedachte sluit aan bij het denken van de Frans-Algerijnse filosoof Derrida. Zie M. Chérif, *De Islam en het Westen, een ontmoeting met Jacques Derrida*, Zoetermeer: Klement, 2011, p. 100-101: "Ik geloof dat pluraliteit niet minder is dan het wezen van de beschaving zelve. Bijgevolg kan ik mij geen homogene universele beschaving voorstellen, dat zou het tegendeel zijn van een beschaving... Het is evenwel zeer moeilijk deze veelheid en pluraliteit te respecteren want daartoe moeten wij het idioom in stand houden en cultiveren. Wat ik idioom noem is de uniciteit van de taal van de ander, dat wil zeggen de poëzie van de ander... Waar het om gaat is het idioom van ieder van ons te respecteren, ik bedoel dan niet de zogenaamde nationale idiomen, maar het idioom van ieder individu, dat wil zeggen zijn of haar wijze van spreken, van zijn, van be-tekenen en daarmee tevens zijn wijze van communiceren en vertalen."
- 18 Katholiek Onderwijs Vlaanderen, *Visietekst katholieke dialoogschool*, www.katholiekonderwijs.vlaanderen, 2015.
- 19 D. Lechner, *"Bildung macht frei!" Humanistische en realistische vorming in Duitsland, 1600-1860*. Amsterdam: Aksan, 2003. Lechner geeft een historisch overzicht van de ontwikkeling van het Bildungsbegrip.
- 20 G. Biesta, *Goed onderwijs en de cultuur van het meten*, Den Haag: Boom Lemma, 2012, p. 82-85.
- 21 G. Biesta, *Tijd voor pedagogiek, over de pedagogische paragraaf in onderwijs, opleiding en vorming. Inauguratierede universiteit voor humanistiek*, april 2018: "Het probleem zit hem in de ambiguïteit van het woord persoonsvorming zelf, dat kan gelezen worden als vorming van personen, maar kan ook gelezen worden als vorming-tot-persoon-zijn, of, nog preciezer: vorming-tot- persoon-willen-zijn. Het is in deze tweede lezing dat wij de specifiek pedagogische insteek vinden."
- 22 I. Kant, *Werke in 12 Bänden*, Frankfurt am Main, Herausg. Von Wieschedel, 1964, band XII, p.707.
- 23 De formulering, "Hoofd, hart en handen", wordt toegeschreven aan Pestalozzi die ze hanteerde als kritiek op een te intellectualistische visie op vorming.
- 24 H. Arendt, *Denken. Het leven van de geest*, Amsterdam: Arbeiderspers, 1980, p. 233.
- 25 E. Bloch, *Das Prinzip Hoffnung, 3 Bände*, Frankfurt: Suhrkamp, 1985.
- 26 Galilée: Paris, 1992: J. Derrida, *Donner la mort*. Volgens Derrida kan enkel iets dat onmogelijk was, in de werkelijke zin van het woord mogelijk worden.
- 27 L. Boeve, *God onderbreekt de geschiedenis; Theologie in tijden van ommekeer*. Kalmthout: Pelckmans, 2006.

- 28 E. Borgman, *Leven van wat komt, een katholiek uitzicht op de samenleving*, Zoetermeer: Meinema, 2017.
- 29 Katholiek Onderwijs Vlaanderen, *Visietekst katholieke dialoogschool*, www.katholiekonderwijs.vlaanderen, 2015.
- 30 *De weg van de hoop*, een aan Havel toegeschreven gedicht. Voor een vertaling naar onderwijs toe, zie: D. Halpin, *The Nature of Hope and its Significance for Education*, *British Journal of Educational Studies*, 49, 2001.
- 31 L. Boeve, 'De belofte van het christelijke verrijzenisgeloof. Een systematisch-theologische reflectie', in: L. Boeve en A. Decoene (ed.), *Wat mogen we hopen? Perspectieven op de verrijzenis van het lichaam*, Antwerpen: Halewijn, 2007.
- 32 Opvoedingsproject van de Montessori basisschool, Visitatie Klimop, Gent.
- 33 Project van het Sint-Janscollege Meldert, school van de Aalmoezeniers van de Arbeid.
- 34 Pedagogisch project van de Zusters van Vorselaar.
- 35 A. Nicolàs in igniswebmagazine.nl, webmagazine over geloof, spiritualiteit en samenleving, 1 juni 2016.
- 36 Katholiek Onderwijs Vlaanderen, *Visietekst katholieke dialoogschool*, www.katholiekonderwijs.vlaanderen, 2015.
- 37 Katholiek Onderwijs Vlaanderen, *Onderwijs voor alle kinderen 2025. De wervende kracht van een droom*, www.katholiekonderwijs.vlaanderen, 2018: "Inclusief onderwijs is een wezenskenmerk van de katholieke dialoogschool, en vindt zijn oorsprong in het christelijke mens- en wereldbeeld. Vanuit ons pedagogisch project garanderen we brede zorg voor iedere leerling. We beschouwen dat als een kwaliteitskenmerk van ons onderwijs."
- 38 Paus Franciscus, *Laudato Si, over de zorg van het gemeenschappelijk huis*, 24 mei 2015, n.202.
- 39 Paus Franciscus, *Laudato Si, over de zorg van het gemeenschappelijk huis*, 24 mei 2015, n.202.
- 40 R. Senett, *De ambachtsman: de mens als maker*, Amsterdam: Meulenhoff, 2008. Senett houdt een pleidooi voor het herwaarderen van de kunde van het ambacht in samenleving en onderwijs.
- 41 Paus Franciscus, *Laudato Si*, n.84.
- 42 Paus Franciscus, *Evangelii Gaudium*, 24 november 2013, n 49.
- 43 R. Senett, *Samen: een pleidooi voor samenwerken en solidariteit*, Amsterdam: Meulenhoff, 2016.
- 44 E. Borgman, *Leven van wat komt, een katholiek uitzicht op de samenleving*, Zoetermeer: Meinema 2017, p.197-198.
- 45 Zie ook: VVKBaO, *Opdrachten voor Katholiek Basisonderwijs in Vlaanderen*, Brussel: DOKO vzw, 2013. Vijfde opdracht.
- 46 M. Moyaert, *Leven in Babelse tijden. De noodzaak van een interreligieuze dialoog*, Kalmthout: Pelckmans, 2011.

- 47 T. Halik, *Berürhe die Wunden, über Lied, Vertrauen und die Kunst der Verwandlung*, Freiburg im Breisgau: Herder, 2013.
- 48 M. C. Nussbaum, *Cultivating Humanity: A Classical Defense of Reform in Liberal Education*, Cambridge, London 1997: Harvard University Press.
- 49 D. Winnicot, *The Ordinary devoted mother and her baby*, 9 broadcast talks, London: BBC, 1949.
- 50 S. Weil, *Attente de Dieu* (1951) *Wachten op God*, Utrecht: Bijleveld, 2018.
- 51 J. Masschelein & M. Simons, *De schaduwzijde van onze welwillendheid, kritische studies bij de pedagogische actualiteit*, Leuven: Acco, 2008, p. 194.
- 52 Katholiek Onderwijs Vlaanderen, *Zin in leren! Zin in leven! Leerplan voor het katholiek basisonderwijs*, www.katholiekonderwijs.vlaanderen, 2017.
- 53 Katholiek Onderwijs Vlaanderen, *Ontwerpleerplannen eerste graad*, www.katholiekonderwijs.vlaanderen/secundair/modernisering-so, 2018.
- 54 P. Meirieu, *Le Maitre, serviteur public. Sur quoi fonder l'autorité des enseignants dans nos sociétés démocratiques?*, conferentie in het kader van de Rosa Sensat Summer School, Barcelona, juni 2008. Belangrijk is voor Meirieu het onderscheid tussen de 'Serviteur du public', de houding van afhankelijkheid waartoe de leraar vaak gedwongen wordt en de 'Serviteur Public', de publieke verantwoordelijkheid van de leraar als essentie van het lerarenberoep.
- 55 Het woord 'curiositas' heeft als stam 'cura' wat 'zorg' betekent.
- 56 J. Rancière, *De onwetende Meester. Vijf lessen over intellectuele emancipatie*, Leuven: Acco, 2007.
- 57 H. J. Heydorn, *Bildungstheoretische und pädagogische Geschriften*, Liechtenstein, 1970. Voor een inleiding bij het werk van Heydorn zie: B. Van Obbergen en N. Vansieleghem, 'Een stem geven aan de wereld. Over opvoeding en traditie in het denken van Arendt en Heydorn', in: H. Van Crombrugge en W. Meyer, *Pedagogiek en traditie, opvoeding en religie*, Tiel: Lannoo, 2004, p.83-97.
- 58 H. Van Crombrugge & R. Debusschere, 'Vocation-Oriented Professional Education: Between Cultivating a Talent and Hearing the Call', *Christian Higher Education*, 16 (1-2), 33-46, 2017.
- 59 B. W. J. M. Banning, *Leraren, wat boeit jullie? Theoretisch en empirisch onderzoek naar roeping binnen het professionele zelfverstaan*, Antwerpen-Apeldoorn: Garant, 2015.
- 60 Friedrich Herbart gebruikte als eerste 'tact' als onderscheidende eigenschap van de goede leraar.
- 61 De virtueuze leraar wordt beschreven door G. Biesta, *Het prachtige risico van Het onderwijs*, Culemborg: Phronese, 2015, p 176-202.
- 62 M. Langeveld, *Scholen maken mensen: de bijdrage der school tot de vorming van het kind*, Groningen: Wolters-Noordhof, 1967.
- 63 I. Kant, 'De filosofie van de opvoeding', in: I. Kant, *De drie Kritieken. Een becommentarieerde keuze door R. Schmidt*, Amsterdam: Sun, 2003, p. 273-274.

- 64 J. Masschelein & M. Simons, *Apologie van de school, een publieke zaak*, Leuven: Acco, 2012, p. 21. "De school: een kwestie van vrij-maken, losmaken, tussen haakjes zetten."
- 65 Bedoeld wordt de vrijheid van onderwijs die verankerd ligt in de Belgische grondwet.
- 66 Katholiek Onderwijs Vlaanderen, *Visietekst katholieke dialogeschool*, www.katholiekonderwijs.vlaanderen, 2015.
- 67 Paus Franciscus, catechese tijdens de algemene audiëntie, 31 mei 2018.

Hoop doet leren

In katholieke dialoogscholen is er plaats voor iedereen.
De hoop op een duurzame, rechtvaardige en gastvrije samenleving
doordeseemt er onderwijs en vorming. De hoop toont zich in elke klas,
op elke speelplaats, in elke school.

Zij wordt zichtbaar in de generositeit van leraren,
in de verbeelding van leerlingen, in de visie van schoolleiders.

Die hoop laat mensen leven, doet mensen leren.

ISBN 978-90-8528-514-4

9 789085 285144